

Denk **Wijzer**

Thema: Geef me de ruimte!

Rust en ruimte in de stad

Multifunctioneel platteland

Water als ordeningsprincipe

Oost, west, vakantiehuis best?

3

JAARGANG 3 | JUNI 2003

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 3, nummer 3, juni 2003

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 14,- per jaar (jongeren tot en met 25 jaar betalen slechts € 9,50). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 26,- per jaar, jongeren € 14,-). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf andere publikaties en informatie over congressen, activiteiten e.d. Voor niet-abonnees en niet-donateurs kosten losse nummers van *DenkWijzer* €3,- per stuk (excl. verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
1 september 2003**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Reinier Koppelaar (namens Tweede Kamerfractie), Marco Boers (hoofd communicatie landelijk bureau) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2003

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Politici die hun 'cue' van boven halen

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

In mei moest ik een paar uurtjes wachten op een Londens vliegveld. Ik kortte de tijd met het doorbladeren van enkele kranten, waaronder The Times. Het was de editie van 6 mei. Op de opiniepagina werd mijn oog getroffen door een kop die luidde: Thank God for politicians who take their cue from above. ('Cue' betekent hier zoiets als richtsnoer; letterlijk is het de stok waarmee aan biljartballen richting wordt gegeven.) Aangezien je zoiets niet direct in zo'n krant verwacht, was mijn interesse voldoende geprikkeld om het hele artikel te lezen.

Thuisgekomen besloot ik de strekking door te geven aan de lezers van DenkWijzer.

De schrijver van het bewuste *Times*-artikel haakte aan bij een opmerking van zijn premier Blair. Deze had de zaterdag daarvoor in een interview met die krant gezegd, dat hij, als hij eens zijn Maker zou ontmoeten, met een goed geweten verantwoording zou willen afleggen van zijn beslissing inzake de oorlog om Irak. Ook de Amerikaanse president Bush beroept zich geregeld op zijn vertrouwen op God. Dat zulke prominente wereldleiders zo openlijk over hun band met God spreken en hun politieke werk daarmee in verband brengen, is vandaag niet gebruikelijk en geeft bij anderen soms zelfs gêne. Een religieuze drijfveer wordt vaak in verband gebracht met fanatisme en gebrek aan verdraagzaamheid.

Maar deze schrijver zag dat anders. Het besef van een politicus dat hij aan God verantwoording moet afleggen, versterkt juist zijn verantwoordelijkheidsbesef. Hij zal daardoor des te zorgvuldiger zijn motieven afwegen en kritisch staan tegenover argumenten die de zedelijke toets niet kunnen doorstaan, zoals machtsbelustheid of materieel gewin. Daarom is deze auteur dankbaar dat de twee machtigste mannen van het Westen belijdende christenen zijn en dat ook de leider van de conservatieve oppositie in zijn land een belijdend christen is. Daarmee is de wereld beter af dan met politici die alleen zichzelf als hoogste maatstaf kennen. Onwillekeurig gingen mijn gedachten naar ons eigen land. Wij hebben sinds medio vorig jaar weer een christelijke premier. Maar in

zijn officiële uitspraken merken wij weinig of niets van zijn religieuze drijfveren. Blair en Bush laten zien, dat het ook anders kan, en dat niet alleen in het religieuze Amerika, maar ook in het seculiere Engeland. Waarvan het hart vol is, kan de mond niet zwijgen, zeker bij een zo zwaarwichtige beslissing als het met militair geweld verdrijven van een tiran.

Zeker, een beroep op God bij het nemen van een belangrijke beslissing maakt die niet onaantastbaar voor kritiek. Politieke discussie wordt hiermee niet afgesneden. Wat de oorlog in Irak betreft, mogen we echter vrijmoedig vaststellen dat het een goede beslissing is gebleken. Het bleek mogelijk in korte tijd en met beperkt verlies aan mensenlevens aan beide kanten, de dictator uit zijn machtspositie te verdrijven. Daarmee is aan heel het Midden-Oosten een nieuw perspectief geboden, al zal nog veel wijsheid nodig zijn om tot een nieuw stabiel bestel te komen. Islam en mensenrechten blijven in een spanningsvolle relatie staan. De landen daar hoeven het individualistische westerse vrijheidsbegrip niet tot het hunne te maken en evenmin mag het militaire geweld worden gebruikt om de bewoners tot christenen te maken. Maar vrijheid en recht zijn universele waarden, die het waard zijn verbreed en verdedigd te worden, ook door christen-politici. Laten we God danken, als politici die hun richtsnoer van boven halen, zich daarvoor inzetten.

www.timesonline.co.uk

www.christian.org.uk/pressreleases/2003/may_10_2003.htm

'De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand'

(Spreuken 9 vers 10)

Geef me de ruimte!

Door Erik van Dijk, eindredacteur

- "1. Ruimtelijke ordening is bij uitstek een integrale overheidstaak. Het is daarom van belang dat het ministerie van VROM het ruimtelijk beleid meer dan voorheen coördineert en bepaalt. (...)
2. Ruimtelijke ordening vraagt om besluitvorming op het juiste geografische niveau. Selectievere rijkssturing is een goed uitgangspunt, mits in alle gevallen de noodzakelijke coördinatie en sturing op het bovenlokale niveau blijft bestaan. (...)
3. Ruimtelijke ordening blijft een politieke verantwoordelijkheid. Ondanks de gewenste en noodzakelijke betrokkenheid van burgers en bedrijven blijven de volksvertegenwoordigers uiteindelijk beslissingsbevoegd. (...)"

De eerste zinnen van de eerste drie aanbevelingen (totaal zestien) in 'Geleende ruimte.

Een christelijke visie op ruimtelijke ordening' (ChristenUnie 2000, p.135).

WegWijzer bij het thema

Interview met Margreeth
de Boer over rust en
ruimte, ook in de stad 4

Studie door Reinier
Koppelaar over de oude
Vijfde Nota Ruimtelijke
Ordening en de nieuwe
Nota Ruimte 8

Studie door Pieter Grinwis
over multifunctionele
landbouw in een multifunc-
tioneel platteland 12

Studie door Erwin
Meijboom over integer
ruimtegebruik en stedelijke
ontwikkeling 16

Studie door Jef Landman
over verstandig
waterbeheer 20

Lokaliteiten over
permanente bewoning
vakantiehuisjes 24

Studie lokale politiek over
bouwen voor de eigen
bevolking 26

Kijk voor een complete inhouds-
opgave op de achterkant (p.36)

Stad vs. platteland, land vs. water, kopen vs. huren, eigen bevolking vs. 'import', Rijk vs. gemeenten, compacter bouwen vs. uitbreiden, economische ontwikkeling vs. natuurbehoud, ... Al decennialang leidt de verdeling van de beschikbare ruimte in onze lage landen tot ingewikkelde dilemma's en evenzo heftige discussies. Rijk, provincies, gemeenten, milieuorganisaties, bedrijven, boeren en burgers hebben allemaal hun eigen wensen en belangen, die vaak niet verenigbaar zijn. Ruimtelijke ordening - tegenwoordig steeds vaker 'ruimtelijke ontwikkeling' genoemd - is bij uitstek een politiek terrein, want daar moeten pijnlijke prioriteiten gesteld en lastige keuzes gemaakt worden. En dat kan niet zonder visie.

Dit nummer van DenkWijzer probeert een bijdrage te leveren aan kennis over en visie voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. De DenkWijzer die u nu in handen heeft staat boordevol artikelen rond het thema. U ziet dat in de linkerkolom.

Het begint met een interview met oud-minister van VROM Margreeth de Boer (PvdA). Vervolgens schetst Tweede Kamer-fractiemedewerker Reinier Koppelaar de ontwikkelingen rond de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, de spraakmakende nota die het licht zag onder het ministerschap van Jan Pronk en strandde in het zicht van de haven door de val van het kabinet-Kok-II.

Daarna volgen artikelen over landbouwbeleid en plattelandsbeleid, stedelijke ontwikkeling en integriteit als nieuw criterium voor ruimtelijke ordening, over verstandig waterbeheer en over twee hete lokale hangijzers: permanente bewoning van vakantiehuisen en bouwen voor eigen bevolking.

Verder vindt u in dit nummer de rubrieken DenkKader, WoordWijzer en BoekenWijzer. DenkKader is geschreven door de fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Eerste Kamer, Egbert Schuurman. In BoekenWijzer wordt uitgebreid aandacht besteed aan een recent CDA-rapport over een stevigere aanpak van de integratie in onze multiculturele samenleving en aan een boekje van de hand van Gert Schutte. Veel leesgenoegen toegewenst!

Op de vorige pagina heeft u de laatste Aftrap kunnen lezen van de hand van hoofdredacteur J.P. de Vries. Begin juni neemt hij afscheid van de Eerste Kamer en hij heeft aangegeven dan ook te stoppen met andere bezigheden bij de ChristenUnie zoals het hoofdredacteurschap van DenkWijzer. De Vries wil zich volledig gaan inzetten voor kerkelijk werk. Wij danken hem voor zijn grote inhoudelijke en redactionele inbreng en wensen hem Gods zegen toe. In het volgende nummer van DenkWijzer zal de nieuwe hoofdredacteur zich aan u voorstellen.

Rust en ruimte in de stad

Door Cors Visser

Wie ordent de ruimte? Is dat de Rijksoverheid, de gemeente of is het de provincie die deze rol opeist? Bij wie zou die rol eigenlijk het beste passen? Aan wie kun je deze vragen beter voorleggen dan iemand die op al deze niveaus bestuurder is geweest? Een interview met Margreth de Boer, voormalig gedeputeerde in Noord-Holland, voormalig commissaris van de Koningin in Drenthe, voormalig minister van VROM en de huidige burgemeester van Leeuwarden over de inrichting van onze ruimte.

Na uw ministerschap bent u burgemeester geworden en bent u niet meer direct verantwoordelijk voor ruimtelijke ordening. Wat heeft u nog met dat onderwerp?

Ruimtelijke ordening is een belangrijk interesseveld en dat blijft het altijd. Ik heb op dat terrein geen speciale bevoegdheden meer. Die liggen bij de wethouder ruimtelijke ordening. In het college zijn er natuurlijk wel gesprekken over. Het is een onderwerp dat je nooit loslaat.

In de discussies rond het opstellen van de Vijfde Nota ruimtelijke ordening ging het vaak over de verhouding tussen de bestuurslagen. Welke laag zou volgens u de voortrekker moeten zijn?

Er bestaat geen eenduidig antwoord. Ik ben van mening dat het Rijk nog steeds op hoofdlijnen moet sturen. Dat betekent dat de minister aangeeft wat zijn of haar visie is op de ruimtelijke inrichting van ons land. Die visie zou ook gedeeld moeten worden door het kabinet. Dat lijkt een voor de hand liggende opmerking, maar dat is nu juist een van de moeilijkste zaken. Als er niet een gedeelde opvatting is over hoe we willen dat Nederland er uitziet, dan gaat het in de ruimtelijke ordening echt om macht. Waar ik bang voor ben, is dat het daar naar toe gaat: een situatie waarin een uitruil van belangen plaatsvindt, die een beetje van dit en die een beetje van dat. Gevolg is dan, dat al die wensen van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Verkeer en Waterstaat en andere ministeries als het ware door de minister van VROM in een kaartje gepast mogen worden. Ruimtelijke ordening is echter, dat je van tevoren met elkaar een visie hebt, een beeld van hoe Nederland er uit moet zien. Dat heeft overigens niets te maken met het feit, dat het land gemaakt zou worden vanuit Den Haag. Je moet wel weten wat er leeft in het land.

U wilt dat VROM het voortouw neemt in discussies, zonder dat er allerlei rapporten van andere ministeries op tafel liggen.

Ja. In de Wet op de Ruimtelijke Ordening staat nog steeds, dat de minister voor RO sturing en leiding moet geven. Maar je bent als minister dienstbaar aan de ruimtebe-

hoefden van mensen. Je moet wel rekening houden met de wensen die er zijn. Er is in Nederland een hele duidelijke stroming die zegt, dat we zorgvuldig met de ruimte moeten omgaan. Aan de ander kant liggen er een aantal opgaven die haaks staan op dat gegeven. De regering moet sturen op hoofdlijnen. De provincie en de gemeenten hebben echter ook een duidelijke vinger in de pap. Op basis van de algemene Rijksfilosofie valt de verbijzondering van dat Rijksbeleid naar provinciaal niveau aan de provincies zelf. En de gemeenten hebben de allerbelangrijkste rol, krachtens de wet op ruimtelijke ordening. Zij maken de voor de burger bindende plannen.

Ziet u in de toekomst dat de gemeente die belangrijkste rol blijft houden?

Ik zou willen dat er niet zo'n strijd zou zijn, maar die is er natuurlijk gewoon. Er zou al heel veel kou uit de lucht zijn als het Rijk zou aangeven hoe ze om wil gaan met ruimteclaims van kleine en grote gemeenten. Als het Rijk daar iets over kan zeggen, dan kan dat doorwerken in streekplannen en dan ook in gemeentelijke plannen. Op het ogenblik dat het Rijk daarin niet helder is, dan betekent het dat de ruimte op basis van politieke verhoudingen ingericht wordt en dat kan per vier jaar veranderen. Het is slecht voor de kwaliteit van de omgeving als dat het geval is.

Maar in die relatie tussen gemeenten en provincie, vindt u dan dat de bestemmingsplannen als enige bindend moeten blijven?

Ja. Maar ik vind wel dat de streekplannen heel bepalend moeten zijn. Het is nog steeds een belangrijk instrument. De provincie moet op grond van kwaliteitsoverwegingen aangeven in welke streken wel en niet gebouwd mag worden. De provincie moet haar rug recht houden en gaan voor kwaliteit. En dat is moeilijk, want de provinciale overheden zitten zeker in de niet-randstedelijke gebieden heel dicht op de lokale overheid. Het is lastig om je daarvan los te maken. Provincies kiezen vaak voor de kleine gemeenten, terwijl de grote gemeenten vaak de steun van de provincie nodig hebben.

U geeft aan dat de procedure belangrijk is, maar dat de inrichting natuurlijk ook afhangt van de inhoud. Wat is voor u het belangrijkste voor de daadwerkelijke inrichting van de ruimte?

Ik heb altijd gezegd dat het uitermate belangrijk is dat je in Nederland probeert zodanig te bouwen, dat je efficiënt met de ruimte omgaat. Dat betekent dat we ons niet kunnen permitteren dat ruimte vermorst wordt. Als je ziet dat bedrijventerreinen, ook rond de grote steden, nog steeds in een of twee lagen gebouwd worden, dan vind ik dat een verknoeiing van de ruimte. Zeker bij de grote steden moeten bedrijventerreinen zo ingericht worden dat de ruimte maximaal benut wordt, en dat kan heel goed. Op het gebied van volkshuisvesting zijn in de grote steden wel duidelijke stappen vooruit gedaan wat betreft intensief ruimtegebruik. Maar het betekent tegelijkertijd ook, dat mensen die om welke reden dan ook meer ruimte willen, naar buiten trekken. Want in de dorpen wordt nog steeds volop gebouwd voor de stedelingen. In de afgelopen zo jaar heb je gezien dat al die kernen, ook in Friesland, met grote nieuwbouwwijken zijn omringd. Daar is naar mijn gevoel te weinig een keuze gemaakt. De komende periode moet het Rijk in samenspraak met de provincies daarin meer duidelijkheid creëren.

U vindt dus niet dat gemeenten mogen bouwen voor de eigen bevolking?

Uitspraken dat iedere gemeente of dorp moet bouwen voor de eigen bevolking zijn ogenschijnlijk helder, maar in de realiteit kun je er alle kanten mee op. Want nieuwbouw betekent vrijwel altijd, dat mensen vanuit de kern van het dorp daar gaan wonen en dat de woningen die vrijkomen weer verkocht worden aan mensen van buiten. Je krijgt dus veel nieuwe bewoners in de kernen. En die nieuwe bewoners hebben ook weer kinderen die hun

eigen woningen nodig hebben. Het is een boom die hoe langer hoe dikker wordt.

Ik heb in het verleden vaak gezegd, dat we dat niet zouden moeten doen en dat we dus heel duidelijk taakstellingen zouden moeten geven aan gemeenten. Dat betekent dat sommige gemeenten slechts heel marginaal mogen bouwen. Tegelijkertijd zie je dat zo'n beleid eigenlijk niet gedragen wordt door de bevolking. Dus dan houdt het op een gegeven moment op. Daarvoor ben je politicus. Je kunt wel roepen dat je het anders wilt, maar als mensen om hen moverende redenen zeggen dat ze niet in die stad willen wonen, dan moet je als overheid zorgen dat er buiten de stad mogelijkheden zijn. Maar omdat wij in Nederland met schaarse ruimte zitten, zul je toch hele duidelijke richtlijnen moeten geven hoe dat moet. Anders kom je in een situatie terecht dat er wel heel weinig ruimte overblijft.

En wat vindt u als gemeenten allerlei instrumenten ontwikkelen – bijvoorbeeld startsubsidies - om te proberen toch hun eigen bewoners in de gemeente te kunnen laten wonen?

Volgens mij mag dat officieel allemaal niet. Het vervelende is, dat je dan met twee maten gaat meten. Als je dan toevallig in zo'n mooie landelijke gemeente woont, dan heb je een recht dat iemand uit bijvoorbeeld Amsterdam niet heeft. Dat is strijdig met onze ideeën van gelijke rechten. Desalniettemin gebeurt het wel. Ik weet van bepaalde gemeenten, dat toen ze uiteindelijk toestemming kregen om uit te breiden, dat die nieuwe wijken helemaal gevuld werden met dure huizen die helemaal niet voor de oorspronkelijke bevolking waren. Dat was dus niet de bedoeling. Het hemd is soms nader dan de rok. Kavels verkopen aan kapitaalcrachtigen van buiten is soms heel aantrekkelijk.

Het Rijk en de provincie moeten aan de gemeenten duidelijk maken in hoeverre bouwen voor de eigen bevolking e.d. mag.

Ja, maar ook de gemeente moet zich hierover buigen. Een goed gemeentebestuur wil zich daar planologisch in verdiepen. Het gaat niet goed als je als gemeentebestuur alleen maar denkt "we willen meer uitbreiden omdat het een groter draagvlak geeft voor de eigen voorzieningen". Je moet toch aandacht besteden aan de identiteit van de gemeente. Niet elk dorp zou het karakter van een overloopgemeente moeten hebben. Dat tast op een geweldige manier de kwaliteit van ons landelijk gebied aan.

Maar, het is een feit dat het vaak niet gebeurt. Veel gemeenteraden willen gewoon uitbreiden. Onlangs hoorde ik dr. Wouter van Dieren, directeur van het Instituut voor Milieu- en Systeemanalyse half schertsend zeggen, dat ze eigenlijk al die wethouders ruimtelijke ordening van kleine gemeenten maar moesten opsluiten. Die zijn alleen maar bezig met nieuwe woningen en nieuwe

bedrijventerreinen zonder al te veel rekening te houden met landschap en milieu.

Dat kan hij natuurlijk wel zeggen, maar die wethouders zijn natuurlijk wel weer gekozen door de bevolking. Het dilemma is dat heel veel mensen er toch voor kiezen om al dan niet met kinderen zodanig te wonen dat ze een tuin hebben, dat ze ruimte hebben. Dat maakt dat je al gauw kijkt naar mogelijkheden buiten de stad. En die opgetelde wensen van al die individuen maakt dat onze ruimte niet op de meest efficiënte manier gebruikt wordt. Dat erken ik ook wel. Het is niet altijd plezierig wonen in de stad. Ik zou onze stedenbouwkundigen nog veel meer willen aansporen om stedelijk te bouwen met een grote kwaliteit, zodat mensen geen overlast hebben van elkaar en dat ze een stukje privacy kunnen ontlenen aan een binnentuin, een patio of iets dergelijks. Daar zou meer aandacht voor moeten komen. Ik ben er heilig van overtuigd dat het een zware opgave is voor al die gezinnen waar die man en die vrouw al gauw drie kwartier of een uur moeten reizen met de auto. Ook al kun je dan in je eigen tuin zitten. Als je mensen een woonomgeving zou kunnen aanbieden dicht bij het werk, dus in de stad, maar wel zo dat er privacy is, dan is er minder behoefte aan vrijstaande woningen buiten de stad.

Belangrijkste ruimtelijke opgave voor u is dus het aantrekkelijk maken van de steden?

Ja, maar dan de steden aantrekkelijk maken op een andere wijze. Ik ken geen voorbeeld waar het al goed werkt. Het moet echt anders. De manier waarop we nu het land inrichten waarbij iedereen grote afstanden moet overbruggen naar werk en woning is niet goed en

loopt vast. Alleen al op grond van mobiliteit moeten we op een andere manier bouwen. De steden moeten de ruimte krijgen om hun vernieuwing fullspeed door te zetten. Ik vind dat ook eisen gesteld mogen worden aan de steden. Ze moeten kwalitatief zeer hoogwaardig bouwen. Dat is duurzaam in milieuo-pzicht, maar ook wat betreft de houdbaarheidsdatum van het wonen. Met andere woorden: als er nu stedelijke vernieuwing plaatsvindt, moet het over 50 jaar nog steeds aantrekkelijk zijn voor mensen om er te wonen. Op alle manieren moet gewerkt worden aan een kwaliteitsimpuls voor de steden. Als de steden aantrekkelijk worden, zal het de druk van het landelijk gebied afhalen. Dat is moeilijker en duurder, dat realiseer ik me ook wel. Maar het is wel noodzaak.

U wilt de druk van het landelijk gebied afhalen, maar hoe zou het landelijk gebied er uit moeten zien en welke betekenissen heeft landbouw daarin?

We moeten meegaan met de behoefte in de samenleving die er is voor meer duurzame landbouw. En duurzame landbouw is vooral extensieve landbouw en daar heb je weer meer grond voor nodig. Ik geloof niet zo in die intensieve landbouw, ik geloof niet in de varkensflats. Daar verzetten mensen zich ook tegen, dat staat haaks op datgene wat wij als juist ervaren. Ik denk dat we de komende jaren absoluut nog heel veel grond nodig hebben voor de landbouw. Omdat er meer grond nodig zal zijn voor de bedrijfsvoering, betekent het wel dat het aantal agrariërs achteruit zal gaan.

Even een ander thema: water. De laatste jaren wordt water steeds meer gezien als belangrijkste ordeningsprincipe. Vindt u dat terecht?

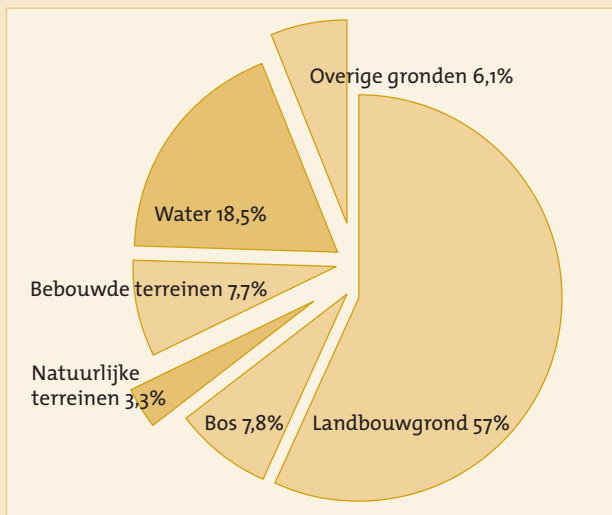
Absoluut. Het heeft heel lang geduurd voordat de 'waterwereld' dat voor elkaar kreeg. Ik weet bijvoorbeeld, dat in mijn tijd als gedeputeerde in Noord-Holland (in de tachtiger jaren) in de planologische commissie al pleidooien waren om water als een ordeningsprincipe te hanteren. Mede door een aantal overstromingen hebben we het belang van water nu meer ingezien. Hier in Friesland hebben we water als kwalitatief element ingevoerd. Aan de zuidkant van de stad maken we zelfs water bij.

Als ik mensen hoor over de plaats van water in de ruimtelijke ordening dan klinkt het vaak als een holle frase. Gaat niet alles op de oude voet door met iets meer aandacht voor de waterhuishoudkundige aspecten?

Ik weet niet of je daar gelijk in hebt. Het zijn natuurlijk bewegingen die niet zo snel gaan. Verkeer en Waterstaat heeft een grote studie gemaakt over de stroomgebieden. V&W houdt daar via VROM wel degelijk zicht op. Ik denk ook dat het van gemeenten onverstandig zou zijn om daar geen rekening mee te houden, omdat het de kwaliteit van het landschap kan verhogen. Zeker ook als het gaat om de karakteristieken van een gebied dan is water daarin vaak bepalend.

Percentages van het totale oppervlakte van Nederland (incl. water):

Totale landoppervlakte van Nederland is 34.000 km² (ter vergelijking: Frankrijk beslaat 541.000 km² land). Verder heeft Nederland aan wateroppervlakte nog 3.423 km² binnenwater en 4.213 km² buitenwater.

Terug naar de bestuurslagen. Hoe schat u in dat het nieuwe kabinet van CDA, VVD en D66 de verhoudingen tussen de bestuurslagen vorm gaat geven. De reactie van CDA en VVD op de Vijfde Nota lijkt de verwachting te rechtvaardigen dat er meer bevoegdheden naar de gemeenten gaan.

Dat hoop ik wel, maar dat zie ik nog niet. Ik zie eerder een centralisatietendens en daar ben ik niet zo gelukkig mee. Ik vind dat de Rijksoverheid wel een visie moet etaleren, maar ze moet niet op het niveau van de regio zelf ordenen. Ik vind, dat als je een schaalniveau lager komt, dat dan de provincie een belangrijke functie heeft. Maar dan moet de provincie zich ook niet al te gedetailleerd bezighouden met dat wat zich binnen de lokale gemeenschappen afspeelt.

Zou niet juist een centrum-rechts kabinet die centralisering willen doorbreken?

Nee, ik denk het niet. De VVD heeft zeker centralistische tendensen in zich, maar misschien vergis ik me.

Minister Kamp wilde juist weer veel ruimte geven aan gemeenten.

Ja, maar als ik dan weer minister Remkes hoor, zit hij veel meer op de centralistische toer. Enerzijds hoor ik Kamp zeggen: gemeenten moeten voor hun eigen bevolking kunnen bouwen en we laten dat aan de gemeenten over. Kamp is dan ook een oud-gemeenteman. Remkes is een oud-provincieman en hij legt veel meer de nadruk op de provincie. Ik ben benieuwd wat er uiteindelijk uit komt.

Als u in één of ander kabinet zelf nog weer minister zou worden, waar zou u dan de prioriteit leggen.

Als we het hebben over toekomstig ontwikkelingen, dan ben ik ervan overtuigd dat de manier waarop mensen nu leven - het overbruggen van grote afstanden van werk naar huis - op den duur niet de meest prettige manier van leven is. Mensen reizen niet naar hun werk omdat ze het zo plezierig vinden, maar omdat ze er toe genoodzaakt zijn. Vanuit die behoefte zou je moeten plannen. We volgen nu de ontwikkelingen. We zien de mensen zich uitspreiden, dus denken we: 'dat is de behoefte van de mensen'. Maar we zouden ons ook wel kunnen afvragen: 'waarom doen die mensen dat, hebben ze wel zoveel behoefte om lang in die file te zitten?' Ik denk dat wat ze eigenlijk zouden willen - rust en ruimte - in de oorspronkelijke leefomgeving niet voldoende aanwezig was.

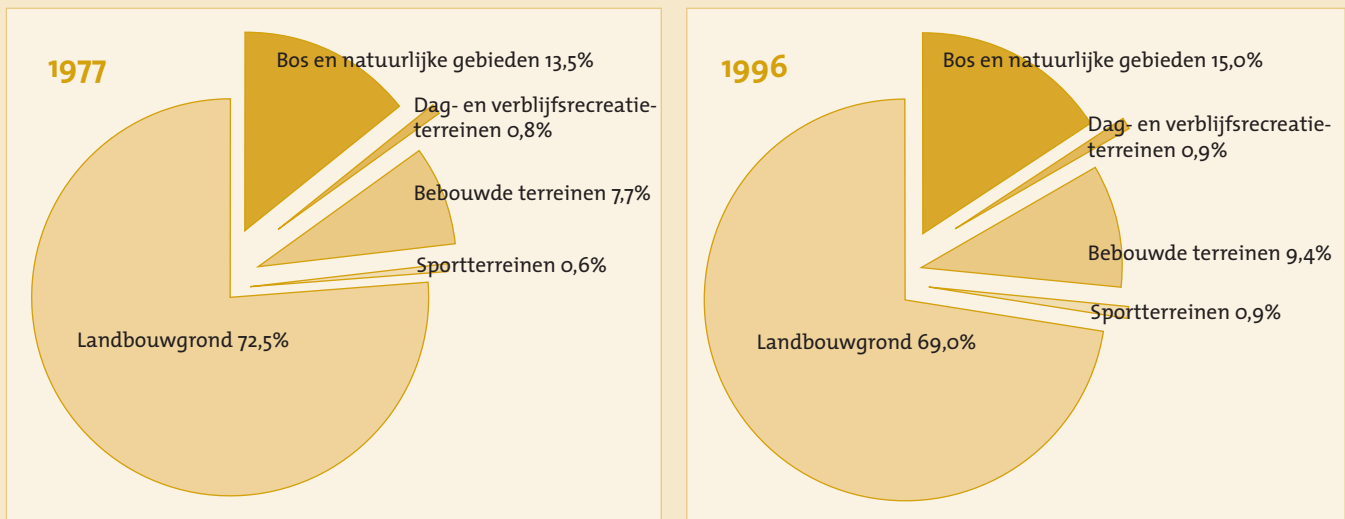
U wilt dus meer richting geven op de achterliggende oorzaken.

Ja. We moeten ons meer verplaatsen in de jonge gezinnen. Dat die mensen naar buiten willen en een eengezinswoning willen, lijkt logisch. Maar waarom ze dat willen, is omdat ze dat niet vinden in de stad. Daar is geen huis met ruimte, met uitloopruijme en met rust. We moeten ons dus in de eerste plaats beraden op een andere manier van stedenbouw.

Eigen website van Margreeth de Boer:

<http://home.planet.nl/~deboe118/home.html>

Ontwikkeling grondgebruik (oppervlakte van Nederland excl. water)

Flevoland was de enige provincie waar het oppervlakte landbouwgrond toenam (ontruikt aan het water). In Zuid- en Noord-Holland nam de hoeveelheid landbouwgrond het sterkst af.

De uitbreiding van bebouwd gebied varieerde in alle provincies tussen de 10 (Groningen, Zeeland en Limburg) en 30% (Friesland, Overijssel, Utrecht), maar in Flevoland was het 150% (Almere, Lelystad en Zeewolde).

De stijging van de hoeveelheid bos is vooral te danken aan de provincie Groningen, waar met Europese subsidies braakliggende landbouwgrond met bomen is beplant.

Bron: CBS

Wordt de ruimte nog geordend?!

Van Vijfde Nota naar Nota Ruimte; drie jaar ruimtelijke plannenmakerij

Door drs. R.J. Koppelaar, beleidsmedewerker Tweede Kamerfractie ChristenUnie

In deze bijdrage wordt een overzicht gegeven van de stand van zaken in de totstandkoming van het nationaal ruimtelijk beleid. De vraag dringt zich op of de nieuwe Nota Ruimte nog iets zal toevoegen aan wat op provinciaal en lokaal niveau al wordt afgesproken. De sturende kracht van centraal ruimtelijk beleid staat ter discussie, maar vooral is er sprake van gebrek aan planologische ambitie. De Nota Ruimte zal een zwaar beroep doen op het verantwoordelijkheidsbesef van raads- en statenfracties om de eigen verstedelijking binnen grenzen te houden en het landelijk gebied te beschermen.

Politieke dynamiek

“De grote uitdaging voor de Vijfde Nota is om hetzelfde enthousiasme los te maken als destijds [bij de Vierde Nota], maar dat niet meer door de vingers te laten glijpen. (...) Vanwege de grote economische dynamiek van de jaren negentig liep de Vierde Nota Extra uiteindelijk achter de feiten aan.”¹ Deze waarschuwende woorden van de parlementaire werkgroep Vijfde Nota (bekend als commissie-Duivesteijn) werden opgeschreven zes maanden voordat de Vijfde Nota in december 2000 werd gepresenteerd. Sindsdien zijn er bijna drie jaren verstreken. Jaren waarin de Vijfde Nota werd gepresenteerd en de inspraakrondes van start gingen zoals dat hoort volgens de Wet op de Ruimtelijke ordening. Dat leidde een klein jaar later tot deel 2 en 3 van de Vijfde Nota, waarin de inspraak werd verwerkt tot een kabinetsstandpunt. Tot dan toe ging alles goed.

Intussen begon het tweede Paarse kabinet scheuren te vertonen, hetgeen ook zijn weerslag had op het ruimtelijk beleid: zo werd het NVVP², één van de dragende nota's voor de Vijfde Nota, door de Tweede Kamer weggestemd. Op het moment dat de Tweede Kamer de Vijfde Nota behandelde gooide de verschijning van het NIOD-rapport over Srebrenica roet in het eten: het reeds vermolmd kabinet Kok-II trad af. Verkiezingen volgden, met de bekende bizarre uitkomsten. Er kwam een Strategisch Akkoord, waarin het ruimtelijk roer eens stevig werd omgegooid: er moesten minder 'grote nota's' komen, het platteland moest niet 'op slot' worden gedaan, bij maatschappelijke belangen en ontwikkelingen zou worden

'aangesloten' in plaats van dat er 'tegenin' zou worden gegaan.

De snelle val van het eerste kabinet-Balkenende verhinderde de demissionaire minister van VROM om met een aangepaste nota te komen, zodat er uit armoede dan maar een 'Stellingnamebrief'³ aan de Kamer werd gestuurd, op basis waarvan al wel met de lagere overheden zou worden overlegd over de ruimtelijke inrichting van de landsdelen en regio's.

Zestien weken na de verkiezingen van januari heeft Nederland op het moment van schrijven bijna een nieuw kabinet. Met een variant op het citaat van de Werkgroep Vijfde Nota zou gezegd kunnen worden, dat vanwege de grote politieke dynamiek van het afgelopen jaar de Vijfde Nota achter de feiten dreigt aan te lopen. In het gunstigste scenario presenteert een nieuwe minister van VROM binnen enkele weken na zijn aantreden een nieuwe Nota. Die nota zal overigens de naam 'Nota Ruimte' dragen. Daarin wordt tevens het SGR-2⁴ opgenomen (slechts één nota minder dus). De Nota Ruimte zal waarschijnlijk ergens halverwege 2004 van kracht kunnen worden.

Centrale versus decentrale sturing

Het is de vraag of provincies en gemeenten zich deze vertraging kunnen permitteren in de besluitvorming en uitvoering over het eigen ruimtelijk beleid. Veel streekplannen, structuurvisies en bestemmingsplannen zijn in voorbereiding en liggen straks ter bespreking in de Staten respectievelijk gemeenteraden. Bovendien moeten er straks spades in de grond voor nieuwbouw, herstructurering,

Tijdbalk van 'Vijfde Nota' naar 'Nota Ruimte'

2000	2001
15 december vaststelling deel 1 in Ministerraad	februari - mei inspraakrondes in het land • 23 april bespreking deel 1 in de Tweede Kamer • september - december verstedelijkingsafspraken (herijking Vinac) • 23 november vaststelling deel 3 (Kabinetsstandpunt) in Ministerraad • 14 december vaststelling Uitvoeringsprogramma in Ministerraad

aanleg van recreatie- of natuurgebieden. Zal de werkelijkheid zo lang op de plannenmakers wachten? Minister Kamp gaf het onlangs ruiterlijk toe: "Ook zonder definitieve besluitvorming over het nationaal ruimtelijk beleid staan de ruimtelijke ontwikkelingen niet stil"⁵. Met zo'n instelling wordt het er niet eenvoudiger op om de gewenste centrale sturing te geven aan ruimtelijke ontwikkelingen.

Is centrale sturing eigenlijk wel gewenst? Dit is één van de kernvragen die een scherpe politieke waterscheiding bracht in het debat over de Vijfde Nota (hierna: Vijno). De ChristenUnie-fractie koos in het debat niet rücksichtlos voor één van beide benadering. De coalitie van CDA, VVD en LPF liet echter geen onduidelijkheid over haar inzet bestaan; het Strategisch Akkoord betekende een ommezwaaai van centrale (regie door het Rijk) naar decentrale sturing (meer eigen verantwoordelijkheid voor provincies en gemeenten). De Stellingnamebrief (hierna: SB) van minister Kamp benadrukt dat er 'minder Haagse regels' komen en dat de ruimtelijke regie in handen van de provincies en gemeente zal liggen. De ommezwaaai ligt er bij nader inzien echter vooral in dat de ambitie om de ruimtelijke ontwikkelingen te beteugelen grotendeels wordt opgegeven. In de volgende paragraaf worden verschillen en overeenkomsten tussen de Vijno en de SB geanalyseerd en besproken aan de hand van de twee belangrijkste ruimtelijke vraagstukken: verstedelijking en bescherming van de open ruimte.

Verstedelijking

De vraag waar verstedelijking kan en mag plaatsvinden wordt om te beginnen niet fundamenteel verschillend beantwoord. Zowel in de Vijno als in de SB ligt het zwaartepunt voor verstedelijking bij de bundelingsgebieden in de zes nationale en elf regionale stedelijke netwerken. Een belangrijke uitzondering is wel, dat de SB laconieker over bebouwing buiten de stedelijke netwerken spreekt. Met nadruk krijgen kleine plattelandsgemeenten, waar men al jarenlang worstelt met een relatief zeer restrictief bouwbeleid, meer ruimte om te bouwen voor de eigen bevolking. Het initiatief voor de bepaling van het precieze aantal woningen komt voortaan bij die gemeenten zelf te liggen. Uiteindelijk stellen de provincies dit echter weer vast. De planningsroute wordt omgekeerd, maar de bevoegdheidsverdeling niet. Een meer ontspannen toe-

Ruimtelijke ordening: een lappendeken van beleid

De Wet ruimtelijke ordening (Wro) stamt uit 1965 en regelt de procedures bij ruimtelijke plannen en het toezicht op ruimtelijke ontwikkelingen. De Wro is sindsdien meerdere keren gewijzigd. De Tweede Kamer besloot daarom dat het beter was om de wet in zijn geheel te herzien, omdat die door alle opeenvolgende wijzigingen onoverzichtelijk was geworden. Het voorstel tot die algehele herziening heeft op 16 mei 2003 de instemming van de ministerraad gekregen. De nieuwe Wro wordt - na behandeling in Tweede en Eerste Kamer - naar verwachting eind 2004 van kracht.

De Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening is een Planologische Kernbeslissing (PKB) op basis van artikel 2a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Op basis van een PKB worden op provinciaal niveau streekplannen en structuurvisie gemaakt. Op gemeentelijk niveau wordt het ruimtelijk beleid in bestemmingsplannen vastgelegd. Het bestemmingsplan vormt de juridische grondslag voor ruimtelijke besluiten, zoals een bouwvergunning. Eens in de tien jaar wordt de PKB gewijzigd. De vorige PKB, de Vierde Nota, werd tussentijds twee keer aangepast, op het punt van de verstedelijking (Vinac) en voor de aanwijzing van woninglocaties (Vinex).

De Vijfde Nota is het integratiekader van het Rijksbeleid op het gebied van de ruimtelijke inrichting. Dat behelst dus al het Rijksbeleid en bijbehorende nota's voor wonen (Nota Mensen, Wensen, Wonen), verkeer en vervoer (Nationaal Verkeer- en Vervoersplan), economie (Nota Ruimtelijk-Economisch Beleid), groene ruimte (Structuurschema Groene Ruimte), winning van oppervlaktedelfstoffen (Structuurschema Oppervlaktedelfstoffen), natuur (Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur), milieu (Vierde Nationaal Milieubeleidsplan), water (Vierde Nota Waterhuishouding en 3e Kustnota), defensie (Structuurschema Militaire Terreinen), architectuur (Architectuurnota), cultuurhistorie (Nota Belvedere), landbouw, zeehavens (ontwikkeling zeehaven Rotterdam en Tweede Voortgangsnota Zeehavenbeleid) en luchthavens (ontwikkeling nationale luchthaven en regelgeving regionale en kleine luchthavens).

Naast de PKB Vijfde Nota is er een aparte PKB voor de Waddenzee. De Derde Nota Waddenzee zal eveneens door het nieuwe kabinet moeten worden vastgesteld.

2002

25 maart 1e termijn behandeling deel 3 in de Tweede Kamer • **15 april** 2e termijn behandeling deel 3 in de Tweede Kamer • **16 april** val kabinet Kok-II • **03 juli** vaststelling Strategisch Akkoord Balkenende-I • **01 november** vaststelling Stellingnamebrief Ruimtelijk beleid • **25 november** behandeling Stellingnamebrief in de Tweede Kamer

2003

mei nieuw regeerakkoord CDA-VVD-D66 • **2e helft 2003** vaststelling nieuwe Nota Ruimte ?

Een zee van geldkranen

Ruimtelijke ordening blijft niet beperkt tot lijntjes trekken op plankkaarten. Er moeten eveneens veel investeringen worden gepleegd. Daarvoor wordt veel geld beschikbaar gesteld, veelal gefinancierd uit de gasbaten (ICES). Tot 2010 is er op de Rijksbegroting bijna € 6 miljard beschikbaar voor ruimtelijk beleid. Onder dit bedrag vallen niet de grote infrastructuurprojecten, waarvoor sinds 1998 tot 2010 zo'n € 12-14 miljard werd gereserveerd. Het ICES-proces is vastgelopen nu de economische groei tegenvalt. De VROM-raad heeft onlangs in een advies gesteld, dat het ICES-proces een democratische inbedding mist en aan herziening toe is. Het nieuwe kabinet zal beslissingen moeten nemen over een nieuwe ruimtelijke investeringspolitiek.

ISV Investeringsbudget Stedelijke vernieuwing; per 1 januari 2000 is de Wet stedelijke vernieuwing van kracht, op basis waarvan 30 rechtstreekse gemeenten en zo'n 100 gemeenten via de provincies projecten kunnen indienen voor stedelijke vernieuwing/herstructurering met een looptijd van vijf jaar. Het Rijk heeft tot 2010 € 4,5 miljard gereserveerd, waarvan tot op heden zo'n € 1,35 miljard is verdeeld.

IPSV InnovatieProgramma Stedelijke Vernieuwing; binnen het ISV-budget is een apart deel voor innovatieve projecten gereserveerd. Kortgeleden heeft minister Kamp onder meer 50 'aandachtswijken' binnen de 30 'grote steden' aangewezen die met prioriteit dienen te worden aangepakt.

BIRK Budget Investerings Ruimtelijke Kwaliteit; in 2000 reserveerde de regering € 453 mln uit het Fonds Economische Structuurversterking voor de ontwikkeling van stedelijke netwerken en landelijk gebied. Met dit geld zullen kansrijke ruimtelijke investeringsprojecten worden betaald, maar ook risicovolle veiligheidssituaties en ongewenste bestemmingen worden weggewerkt. De eerste indieningstermijn eindigde op 16 mei 2003 en vindt driejaarlijks plaats. Helaas komt er door de verslechterde economische situatie voorlopig geen extra geld beschikbaar, hetgeen wel de aanvankelijke bedoeling van minister Pronk was.

Verder zijn er voor specifieke terreinen subsidieregelingen, zoals voor bodemsanering, landbouw, externe veiligheid, geluidhinder en duurzaam bouwen.

kenning van bebouwingsruimte aan kleine kernen is overigens ook door de ChristenUnie bepleit in het debat over de Vijno, met het oog op de leefbaarheid⁶. In de Vijno stonden echter nog strikte voorwaarden ten aanzien van de landschappelijke inpassing, welke ontbreken in de SB. Enige extra waarborging zou op dit punt niet misstaan. Terug naar de bundelingsgebieden. De toewijzing van verstedelijkingslocaties zou volgens de Vijno door de provincies in overleg met de gemeenten worden voorgesteld en door het Rijk worden getoetst aan het Rijksbeleid. Deze toets vervalt in de SB, maar de bemoeienis van het Rijk verandert daarmee niet wezenlijk. Het Rijk beoordeelt namelijk ook volgens de SB de voorstellen die provincies indienen ten aanzien van de verstedelijking in hun bundelingsgebieden en neemt ze daarna pas op in de Nota Ruimte. De gebieden waar wonen en werken gepland werden, zouden volgens de Vijno met een rode contour worden afgebakend in het streekplan. De exacte ligging van de rode contour zou door de gemeenten worden voorgesteld. In de SB zijn de rode contouren als instrument door het nieuwe kabinet echter zo goed als geschrapt. Alleen waar de bescherming van natuur en beschermd landschap in het geding is zullen nog rode contouren worden getrokken. Ook hier geldt: het instrument verdwijnt, maar of het verschil in de praktijk groot zal zijn, staat niet bij voorbaat vast. Een contour biedt meer juridische drempels tegen afwijking van het plan, maar een contour die geen ruimte biedt voor flexibiliteit zou op basis van de Vijno ook niet snel worden getrokken.

Waar in de SB zeker een duidelijke wissel is omgezet, betreft de hoeveelheid te reserveren ruimte voor wonen en werken. Waar de Vijno probeerde te minimaliseren door de nieuw te bebouwen ruimte zoveel mogelijk te beperken, wil de SB juist maximaliseren: "Om ongewenste verrassingen te voorkomen wordt rekening gehouden met een hoge ruimtevraag."⁷ Ambitieuze kan deze vorm van planologie niet worden genoemd: wat betekent ruimtelijke planvorming nog als daarin alleen wordt vastgelegd wat bij gebrek aan sturing uit zichzelf wel gaat gebeuren? De inzet van de SB om 'meer ruimte in en om de woning' te reserveren zal ook niet beperkend werken op het ruimtebeslag. Toch wordt de ambitie om te sturen in het ruimtebeslag ook weer niet volledig opgegeven. Volgens de SB is het doel van het nationaal ruimtelijk beleid "de balans tussen stedelijke en landelijke gebieden": het platteland mag niet vollopen, steden moet aantrekkelijk blijven. Het getuigt van realisme dat de SB stelt dat die balans niet voor heel Nederland hetzelfde is (p.11). Ook de ChristenUnie heeft in het debat over de Vijfde Nota aangedrongen op de mogelijkheid voor meer nationale differentiatie, bijvoorbeeld van de zogenaamde intensiveringsdoelstelling. Dit kan leiden tot meer maatwerk per stedelijk gebied. De Vijno had namelijk tot doel dat de verstedelijking per gemeente voor 50% moest plaatsvinden via 'inbreiding'. Deze generieke doelstelling

GRATIS te verkrijgen:

Complete jaargangen Anti Revolutionaire Staatkunde vanaf 1947 tot de laatste jaargang (1977)

Neem contact op met het WI (zie colofon).

is losgelaten in de SB, maar wel wordt 'maatwerk' afgesproken per provincie.

In stedelijke gebieden blijft begrenzing van oprukkende bebouwing wenselijk. Daarin stelt de ambitie van de SB teleur. Maar dat er meer rekening wordt gehouden met provinciale en regionale verschillen in 'ruimtedruk' door heel Nederland is niet verkeerd. De nieuwe Nota Ruimte zal meer overlaten aan het verantwoordelijkheidsbesef van provincies en gemeenten om hun eigen stedelijk gebied aantrekkelijk en leefbaar te houden.

Landelijk en natuurgebied

Een vitaal platteland, dat is wat het centrum-rechtse kabinet wil. Een doelstelling waarin ook de ChristenUnie zich, gelet op haar verkiezingsprogramma, goed kan vinden. Niemand kan daar ook echt tegen zijn. Waar de Vijno echter een beschermende inslag koos door in ruime mate gebruik te maken van groene contouren (een nee-tenzij-regime), verklaart de SB het groene landschap vogelvrij door groene contouren alleen nog rond natuurgebieden te trekken. Gebieden die volgens de Vijno in aanmerking kwamen voor een groene contour bevatten landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Er kwam felle kritiek vanuit de provincies: ons landschap is geen open lucht-museum! Het platteland moet niet op slot! Wanneer echter de groene contourgebieden gepaard gaan met meer ruimte voor bebouwing voor de eigen bevolking, zoals hierboven aangegeven, hoeft een groene contour niet het einde van alle ontwikkeling te betekenen. Bovendien was er niet voor niets een nee-tenzij-afwegingskader voor gevallen waarin toch mocht worden gebouwd, (agrari-sche) bedrijvigheid mocht worden gevestigd of uitgebreid en andere activiteiten konden worden ontplooid. Wel zou het verstandig zijn om ook op dit thema in de Nota Ruimte meer maatwerk per provincies en regio's te bieden. Naar de mate waarin de open ruimte onder druk staat kan dan meer of minder gebruik worden gemaakt van de groene contour. De zorgvuldige bescherming van het waardevolle cultuurlandschap blijft in de SB nu wel erg onderbelicht. Ook is één van de zeven Nationale Landschappen komen te vervallen. Nog niet duidelijk is welke provinciale landschappen overblijven.

De SB houdt wel de (Europees verplichte) doelstelling van de Ecologische Hoofdstructuur overeind. Een verandering ten opzichte van de Vijno is dat er minder grond zal worden gekocht en meer via particulier of agrarisch natuur-beheer wordt gerealiseerd. Ook de ChristenUnie heeft in haar programma en bijdragen in de Kamer steeds zware nadruk gelegd op de particuliere en agrarische route en kan dit dus toejuichen. Het kabinet zal echter wel boter bij de vis moeten geven: er is zo'n 200 miljoen euro extra nodig. Anders komt er erg veel op de schouders van provincies terecht.

Over de landbouw wordt in de SB een andere, positievere toon aangeslagen dan in de Vijno. Of deze toonzetting ook wordt omgezet in substantieel ander beleid of dat

het kabinet gewoon doormodert, wordt niet erg duidelijk. Er wordt vooral benadrukt dat er weinig geld beschikbaar is voor herstructurering en reconstructie, bijvoorbeeld voor de bollenteelt en de Veenkoloniën. Specifieker ruimtelijk beleid voor de landbouw moet worden afgewacht.

Geldgebrek speelt ook een rol bij het aanpakken van externe veiligheid. Risicovolle situaties moeten worden opgeheven of gesaneerd door vrijwaringszones of verplaatsing van activiteiten, maar daar is vermoedelijk geen geld voor.

Al met al lijkt de planologische ambitie voor het landelijk en natuurgebied op Rijksniveau verslapt. Op provinciaal niveau lijkt dit gelukkig anders te liggen, maar een vinger aan de pols lijkt gewenst.

Slot

De definitieve nota Ruimte zal kritisch moeten worden beoordeeld op haar sturend vermogen, op haar ambitie om de verstedelijking in goede banen te leiden en de mate waarin zij bescherming biedt aan de open ruimte en het landschappelijk karakter. Er is nog geen reden om hierop gerust te zijn. Wat eventueel op landelijk niveau niet kan worden geregeld, kan nog op provinciaal en plaatselijk niveau worden gered. Een uitdaging voor raads- en statenfracties derhalve!

Enkele internet-sites voor verdere informatie:

www.vrom.nl

en voor meer links: www.vrom.nl/pagina.html?id=1063

www.verkeerenwaterstaat.nl

Een van de vele interessante rapporten van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over ruimtelijke ordening:

'Stedelijke bewegingsruimte. Over veranderingen in stad en land'

www.wrr.nl/admin/pdf/voorstudies/v113.pdf

Kerngegevens van alle gemeenten in Nederland:

www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/nederland-regionaal/gom/2002/index.htm

www.korteritten.nl

www.fietsbalans.nl

1 Notie van Ruimte – Op weg naar de Vijfde Nota ruimtelijke ordening, rapport van de parlementaire Werkgroep vijfde nota Ruimtelijke Ordening, kamerstuk 27210, p.293

2 Nationaal Verkeer- en Vervoersplan, de nota die het rijksbeleid voor mobiliteit en infrastructuur bevat

3 Kamerstuk 28667, nr.1

4 Structuurschema Groene Ruimte, de PKB voor het landelijk gebied

5 Antwoord op schriftelijke vragen gesteld door het lid Van Bochove (CDA), nr.1198 1-5-2003

6 zie verslag Notaoverleg 15 april 2002, Kamerstuk 27578 nr.103, p.61

7 Stellingnamebrief, p.7

Dynamiek in ons oneindig laagland

Naar een multifunctionele landbouw in een multifunctioneel platteland

Door Pieter Grinwis

Nederland. Een land waarin het water altijd een zeer belangrijke rol heeft gespeeld. Een land dat dan ook voor een groot gedeelte ontruikt is aan dat water. En zoals water eigenlijk altijd in beweging is, zo zijn deze lage landen aan de zee ook altijd in beweging. Nederland, een land vol dynamiek, zowel op ruimtelijk, functioneel als cultureel gebied.

In dit artikel vragen wij uw aandacht voor de dynamiek op het ruimtelijke vlak. Preciezer geformuleerd gaat het om de veranderingen op het platteland en dan met name vanuit het perspectief van de landbouw.

Het artikel is als volgt opgebouwd: eerst worden wat achtergronden geschetst bij de huidige ontwikkelingen op het platteland. Plattelandsontwikkeling kan namelijk niet begrepen worden zonder de achtergronden ervan te kennen. Daarbij gaat het er in dit artikel niet om een compleet beeld te schetsen; slechts enkele kernzaken zullen de revue passeren. Na de historische schets bespreken we vervolgens de verschillende functies die het platteland heden ten dage heeft. Tenslotte richten we de blik op de mogelijkheden van de landbouw om meerdere van die functies van het platteland te vervullen. Het geheel is vooral beschrijvend van aard.

Veranderingen in de landbouw en op het platteland

Het platteland is volop in beweging en de toekomst is onzeker. De landbouw is nog steeds de grootgrondbezitter met meer dan 60% van het areaal van Nederland, maar ze vormt al een aantal decennia niet meer de grootste economische bron van het platteland. Lange tijd stuurde de landbouw de ontwikkeling van het platteland, maar door de sterke maatschappelijke vraag naar onder meer natuur en landschap is dit niet meer vanzelfsprekend.

Daar zit een lange geschiedenis aan vast. Lange tijd is het vergroten van de landbouw-economische meerwaarde het belangrijkste motief geweest voor verandering in het landelijk gebied. Het begon in de 18e eeuw met de ontginning van woeste gronden voor de landbouw. Na de Tweede Wereldoorlog werd de positie van de landbouw, ondanks het opkomen van andere belangen, nog meer versterkt. Er trad een sterke rationalisering van de bedrijfsvoering op, gekoppeld aan een streven naar het verhogen van de productiviteit. Deze gerichtheid op productiviteit, een eenzijdige gerichtheid, heeft sterk te maken met het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) dat in de EEG, in de decennia na de Tweede Wereldoorlog gevoerd werd. Dit GLB was sterk productiegericht, omdat onder meer de voedselvoorziening veilig gesteld moest worden. Dit GLB gekoppeld aan het zogenaamde Nederlandse OVO-drieluik (Onderzoek, Voorlichting, Onderwijs) maakte de Nederlandse landbouw tot een schoolvoorbeeld van productiviteit. Maar deze op productiviteit gerichte landbouw is doorgeschooten. Hiervan getuigden problemen als overschotten (b.v. melkplas, boterberg) en milieuvervuiling (mestoverschot). Zo is het GLB ten onder gegaan aan zijn eigen succes.

In de jaren '70 ontstond er, mede als reactie op de op productiviteit gerichte landbouw, een sterke roep om natuur en werden de ecologische, recreatieve en sociaal-culturele meerwaarden van het landelijk gebied belangrijker. Door deze vraag naar natuur en door de optredende vervuiling van het natuurlijk milieu door de landbouw, werd het milieuvraagstuk één van de belangrijke onderwerpen in de discussies over de toekomst van de landbouw. Intussen veranderde het platteland in een heterogene samenleving, waarin allerlei actoren wonen en actief zijn. Daarbij komt dat het platteland steeds minder los van stedelijk Nederland kan worden gezien. Gecombineerd met de eisen uit de maatschappij staan de landbouw en het platteland voor een grote veranderingsopgave in het landelijk gebied.

Pieter Grinwis is student Economie van Landbouw en Milieu aan Wageningen UR, tevens stagiair bij het WI van de ChristenUnie, waar hij zich bezighoudt met landbouwpolitiek.

Voor de landbouw betekent dit, dat de productiegerichte zienswijze totaal dient te veranderen in een vraaggerichte (dat houdt ook in een meer marktgerichte) zienswijze. En bij een vraaggerichte aanpak horen zaken als regionalisering, verbreding (van de landbouw), produceren van kwaliteit en/of produceren van landschapswaarden en de combinatie van landbouw met andere economische activiteiten. Deze vraaggerichte aanpak houdt ontegenzeggelijk ook in, dat er weer volop aandacht zal moeten zijn voor verscheidenheid en in het verlengde daarvan voor diversificatie (Roep, 2000). Dus niet langer slechts de rationele productiviteit als norm.

Het platteland verandert kort gezegd van een productieruimte in een consumptieruimte. Niet alleen productiedoelstellingen vanuit de agrarische sector, maar eveneens maatschappelijke doelstellingen dienen een rol te gaan spelen. Belangrijk is een inrichting en beheer waar rekening wordt gehouden met waarden als rust, ruimte, stilte, aantrekkelijke landschappen met aandacht voor cultuurhistorie, belevingswaarde, strategische voorraden (biodiversiteit) en waterbeheer. Het verbeteren van de leefbaarheid speelt hierbij een grote rol. Hierbij dient de landbouw zich dus snel te vermaatschappelijken, om aan de behoeften in de samenleving (milieu, dierenwelzijn, natuur, landschapskwaliteit) tegemoet te komen. Dit proces is echter niet gemakkelijk.

'Op het platteland moeten vele tegenstrijdige claims met elkaar worden verzoend. Er moet meer natuur komen, er moet recreatief meer te beleven zijn, mensen willen er plezierig wonen, bedrijfsterreinen dijen uit, het karakteristieke landschap moet bewaard worden en agrariërs moeten er hun brood kunnen blijven verdienen. Deze vele claims brengen grote ruimteclaims met zich mee' (Rozendaal, 2001). En aan ruimte is gebrek in dit kleine landje.

Inmiddels is er over het algemeen sprake van constructieve samenwerking tussen landbouw-, natuur- en recreatieorganisaties om te zoeken naar oplossings- en ontwikkelingsrichtingen voor de groene ruimte. Overheden, belangenorganisaties, boeren en bewoners hebben daarbij veel belangstelling voor de zogenaamde plattelandsvernieuwing. Plattelandsvernieuwing wordt vaak gezien als de boerderij met iets erbij, maar het gaat om veel meer. Het gaat om zaken als de leefbaarheid van de kleine kernen, nieuwe relaties die ontstaan tussen stad en platteland en het betrekken van consumenten bij ontwikkelingen op het platteland. In LNV-jargon spreekt men dan ook van de term 'vitaal platteland'. Tot plattelandsvernieuwing zijn allerlei regionale en lokale initiatieven te rekenen, zowel op beleidsniveau (decentralisatie, communicatie, open beleidsprocessen) als op het niveau van de streek (natuurontwerp en -beheer door agrariërs, nieuwe product-markt combinaties) (Rozendaal, 2001). Daarbij wordt een kwalitatieve sprong gemaakt, waarbij de betrokkenen experimenteren met nieuwe vormen van beleidsprocessen, productiewijzen en dergelijke. Plattelandsvernieuwing is dus integraal en toekomstgericht. En dat is ook hard nodig, want het platteland verandert ingrijpend en wel zodanig dat het zelfs dreigt te verdwijnen. Dat heeft te maken met de hierboven reeds aangeduide verandering van het platteland als productieruimte naar het platteland als consumptieruimte. Voedselproductie maakt dus steeds meer plaats voor wonen, werken, natuur en recreatie. Zowel in ruimtelijke als in sociaal-culturele zin wordt het platteland door deze ingrijpende ontwikkeling bedreigd. Als het om het ruimtelijke aspect gaat, kunt u denken aan versnippering en 'verrommeling'. Deze zaken ontstaan doordat nieuwe functies vaak geen relatie hebben met de bestaande omgeving. En wanneer het gaat om het sociaal-culturele aspect, kunt u denken aan het ontstaan van een digitale wereld waarin activiteiten en functies los komen te staan van hun historische, sociale, culturele en geografische context (RLG, 2002).

Funcies van het platteland

Bij het beschrijven van de ontwikkelingen in de landbouw en op het platteland zijn al een aantal functies van het platteland de revue gepasseerd, zoals de productie-, woon- en werkfunctie. Om een goed begrip te krijgen van de verschillende functies die het platteland vervult, zullen we navolgend een zevental (mogelijke) functies van cultuurgrond systematisch op een rijtje zetten. We gebruiken daarbij het begrip 'cultuurgrond', in navolging van de geraadpleegde bron (Polman en Slangen, 2003). Dit begrip staat in direct verband met de diverse functies en is tevens minder algemeen en daarmee minder vaag dan het begrip 'platteland'.

1. Producterende functie

In deze functie gaat het om het voortbrengen van agrarische producten. Met name de voedselvoorziening staat bij deze functie voorop. Van oudsher wordt deze functie als de meest belangrijke gezien. Dikwijls zag men deze functie ook als de enige functie die cultuurgrond had. Dat is echter, zoals hierboven al is uitgewerkt, al lang niet meer zo. Toch is deze functie van cultuurgrond zowel voor consumenten als voor producenten nog steeds erg belangrijk. De consument verkrijgt namelijk tegen redelijke prijzen voedsel en voor de producent is cultuurgrond als productiemiddel een belangrijke inkomstenbron.

2. Ecologische functie

Cultuurgrond is ook belangrijk voor het milieu. In Nederland hebben we relatief weinig echte natuur, maar wel veel cultuurgrond. Veel van de planten en dieren die hier voorkomen hebben hun thuis op de cultuurgrond. In deze functie valt de nadruk op het handhaven van de soortenrijkdom en van de voorkomende ecosystemen.

3. Culturele functie

In deze functie gaat het om de esthetische en cultuurhistorische waarde van cultuurgrond. Mensen genieten van de schoonheid van natuur en landschap. Ook wordt middels (de bestudering van) cultureel erfgoed de band met het verleden op het platteland ervaren.

4. Socio-economische functie

In deze functie draait het om verschillende elementen. Allereerst gaat het bij deze functie om de institutionele omgeving. Deze bestaat uit het geheel aan spelregels van de samenleving, zowel formele (grondwet, wetten, eigendomsrechten) als informele (waarden, normen, tradities, taboes en ook elementen als motivatie en vertrouwen). Deze formele en informele regels beïnvloeden de plattelandssamenleving diepgaand. Ten tweede gaat het in deze functie om zaken als rechtvaardigheid in de inkomensverdeling en redelijke prijzen voor voedsel. Deze functie is niet gemakkelijk te kwantificeren, omdat het hier gaat om nogal subjectieve issues als rechtvaardigheid, eerlijkheid en vertrouwen.

5. Informatieve en educatieve functie

Deze functie is moeilijk te onderscheiden van de culturele functie, maar toch wordt ze apart genoemd, omdat zowel de informatieve als de educatieve functie van belang is. Enerzijds heeft natuur en landschap altijd als informatiebron gediend voor bijvoorbeeld de wetenschap en anderzijds is het kennis nemen van natuur en landschap in het kader van opvoeding en onderwijs van belang.

6. Recreatieve functie

In een geïndustrialiseerde en verstedelijkte samenleving als de onze is er behoefte aan rust, ruimte, contact met en ontspanning in de natuur. De recreatieve functie van cultuurlandschappen is de laatste decennia steeds belangrijker geworden. De betekenis van cultuurgrond voor recreatie is gelegen in een combinatie van de hierboven genoemde functies, maar vanwege de belangrijke betekenis van de recreatieve functie wordt deze hier toch apart genoemd.

7. Waterbergingsfunctie

Deze functie wekt bij de meeste lezers misschien nog wel enige bevreemding. Immers, tot voor kort was het zo dat wateroverlast zoveel mogelijk moest worden bestreden en wel op een manier dat het water op de door ons daarvoor bestemde plaatsen diende te blijven. Om het verwachte vele water in de toekomst aan te kunnen, wordt er tegenwoordig ook serieus gekeken of cultuurgrond niet als waterberging kan gaan fungeren.

Multifunctionele landbouw in een multifunctioneel platteland

Kortom, het platteland is multifunctioneel. Het is op meer dan één manier bruikbaar en het kan verschillende doelen tegelijkertijd dienen. Dat wil het begrip multifunctionaliteit immers zeggen. Lange tijd is er dan ook sprake geweest van een sterke mate van complementariteit tussen de genoemde functies. Echter, na 1960 is er steeds meer concurrentie gekomen tussen de landbouwkundige functies en de overige functies. Door stijging van de inkomens in de jaren '50 en '60 buiten de landbouw en door de daarmee gepaard gaande arbeidskostenstijging ontstond de noodzaak in de landbouw voor het ontwikkelen en toepassen van arbeidsbesparende en productieverhogende technieken om zo de inkomensontwikkeling buiten de landbouw toch enigszins te kunnen volgen. In de praktijk leidde dit – het kwam hierboven al aan de orde – tot sterke mechanisatie, tot intensivering van het grondgebruik, tot sterke specialisatie en schaalvergroting en tot een sterk toegenomen gebruik van zaken als kracht- en mengvoer, kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen (Polman en Slangen, 2003).

De laatste decennia is er steeds meer aandacht gekomen voor de diverse functies van het landelijk gebied. Werd eerder het rurale gebied nogal eens gezien als een soort aanhangsel bij het urbane gebied; momenteel krijgt het

rurale steeds meer een eigen plaats als tegenhanger van het urbane (RLG, 1997). Daarbij komt er steeds meer oog voor de rol die een multifunctionele landbouw in dit alles kan spelen. In de ogen van velen staat de landbouw een aantrekkelijk platteland dus niet in de weg, maar kan de productiefunctie prima gecombineerd worden met andere functies van cultuurgrond. Er is weer aandacht voor de mogelijkheid dat de genoemde functies niet noodzakelijkerwijs met elkaar concurreren, maar dat complementariteit in functievervulling, evenals vroeger, nog steeds mogelijk is.

Dat genoemd hebbend, komt de vraag naar de mogelijkheden voor een multifunctionele landbouw om de hoek kijken. En ook de vraag naar wat multifunctionele landbouw eigenlijk is. Om op die laatste vraag eerst in te gaan: er zijn vele omschrijvingen en definities in omloop met betrekking tot multifunctionele landbouw. Hier volgt een omschrijving van Polman en Slangen: "Gebaseerd op de verschillende functies van cultuurgrond kunnen we multifunctionele landbouw definiëren als een vorm van grondgebruik waarbij het gebruik van cultuurgrond op meer gericht is dan alleen het produceren van marktbaar agrarische producten. Andere attributen – zoals natuur en landschap, etc. – zijn ook van belang" (Polman en Slangen, 2003). Eerder in dit artikel zijn een zevental functies van het platteland beschreven. Tot op zekere hoogte kan multifunctionele landbouw de genoemde functies dus gelijktijdig vervullen. Zij brengt immers, zo bleek uit de omschrijving van multifunctionele landbouw, naast eenvoudig marktbaar producten als voedsel, grondstoffen en sierproducten ook niet-marktbare producten als natuur en landschap voort.

Binnen de primaire landbouwbedrijven in Nederland zien we grofweg twee ontwikkelingen. Enerzijds zijn er bedrijven die steeds verder gaan op het pad van de schaalvergroting om zo via kostenverlaging te kunnen overleven. Anderzijds zien we een steeds grotere groep bedrijven zich verbreden, oftewel steeds meer bedrijven houden zich bezig met multifunctionele landbouw. Belangrijke redenen voor boeren om hun bedrijf te verbreden zijn het verkrijgen van een aanvullend inkomen en om via verbreding gestalte te geven aan het steeds belangrijker wordende maatschappelijk verantwoord ondernemen om een soort license to produce te krijgen.

Met welke multifunctionele nevenactiviteiten proberen boeren een aanvulling te verkrijgen op hun inkomen en wat leveren deze activiteiten eigenlijk op? Bij multifunctionele nevenactiviteiten kunt u denken aan natuur- en landschapsbeheer, verblijfs- en dagrecreatie, zorgboerderijen, verkoop aan huis en streekproducten. Volgens een onderzoek van Wannink levert het uitvoeren van één van de genoemde multifunctionele nevenactiviteiten ongeveer 2.000 euro op, ofwel ongeveer 10% van het gezinsinkomen. Als het boerengezin puur en alleen een aanvul-

ling op het gezinsinkomen wil, dan is het nog altijd veel aantrekkelijker om een baan buitenshuis te nemen. Dat levert gemiddeld namelijk bijna de helft op van het gezinsinkomen (Wannink, 2002).

Toch zijn er volop kansen voor multifunctionele landbouw. De landbouw en daarmee het platteland worden keer op keer geconfronteerd met crises. Deze crises versterken de roep vanuit de samenleving dat het anders moet met de landbouw. Multifunctionele landbouw kan tegemoet komen aan de wensen van de samenleving en is bij uitstek geschikt om meerdere functies van het platteland tegelijkertijd te vervullen. Maar wil multifunctio-

Als we als samenleving natuur en landschap, gecreëerd en/of onderhouden door de boer belangrijk vinden, dan hoort daar een passende beloning bij.

nele landbouw echt een succes worden dan dienen er nog wel een aantal problemen overwonnen te worden. Een groot probleem is bijvoorbeeld de beloning voor niet-marktbare goederen, zoals natuur en landschap. Immers, boeren kunnen deze producten niet op een markt verkopen en zijn hierin dus afhankelijk van de overheid. Al jaar en dag zijn er natuurlijk de beheerscontracten, waarbij de boer een vergoeding van de overheid krijgt voor bepaalde inspanningen. Maar worden boeren zo voldoende beloond voor het leveren van natuur en landschap? Bij alle aandacht die er de laatste jaren is voor plattelandontwikkeling is het belangrijk dat de overheid goed inspeelt op die terreinen waar marktfalen optreedt. En als we als samenleving natuur en landschap gecreëerd en/of onderhouden door de boer belangrijk vinden, dan hoort daar een passende beloning bij. Als dit goed door de overheid wordt opgepakt, dan is er een mooie toekomst weggelegd voor de multifunctionele landbouw. Dan wordt tegelijkertijd recht gedaan aan de diverse functies van het platteland en daarmee kunnen we blijvend genieten van de dynamiek in ons oneindig laagland.

Geraadpleegde bronnen

- Polman, N.B.P. en L.H.G. Slangen (2003), *Nieuwe Institutionele Arrangementen in het Landelijk Gebied*, Wageningen UR, Wageningen.
- Raad voor het Landelijk Gebied (1997), *Tien voor de toekomst. Advies ten behoeve van de beleidsagenda voor het landelijk gebied in de 21e eeuw*, Amersfoort.
- Raad voor het Landelijk Gebied (2002), *Voor boeren, burgers en buitenlui. Advies over de betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor het landelijk gebied*, Amersfoort.
- Roep, D. (2000), *Vernieuwend werken – sporen van vermogen en onvermogen*, Wageningen: Studies van Landbouw & Platteland 28.
- Rozendaal, J.N. (2001), *Inleiding in: Tussen proces en institutie, Governance, setting en inbedding van regionale innovatienetwerken in de groene ruimte*, Scriptie afstudeervak landgebruiksplanning, blz. 9-12, Wageningen UR, Wageningen.
- Wannink, Josien (2002), *Plattelandsvernieuwing: twee stappen vooruit of een slag in de lucht*. Doctoraal scriptie, Leerstoelgroep Agrarische Economie en Plattelandsbeleid, Wageningen UR, Wageningen.

Integer ruimtegebruik

Door ir. Erwin Meijboom, senior-beleidsmedewerker bij de gemeente Amsterdam

Nederland kent 16,2 miljoen inwoners, waarvan het overgrote deel in de stad woont. Deze stedelingen gebruiken echter veel meer ruimte dan binnen de stad beschikbaar is. Het gemiddelde ruimteverbruik van Nederlanders is 3,32 ha per persoon. Die ruimte is nodig om te wonen, voor voedselproductie, voor mobiliteit en bijvoorbeeld recreatie in bos en natuur. Dit betekent dat we ruim vijftien keer zoveel land gebruiken als we in Nederland ter beschikking hebben.

Een stad als Amsterdam heeft, door zijn compactheid, een lager ruimteverbruik dan het landelijk gemiddelde, namelijk 2,55 ha per persoon. Toch hebben de Amsterdammers bijna honderd keer zo veel ruimte nodig, als er binnen de stad beschikbaar is¹. Die ruimte wordt buiten de stad, met name in het landelijk gebied, gevonden.

VINEX-locaties, de aanleg van (grote) infrastructurele werken, recreatiegebieden rondom de stad en overdruk van recreanten op bos en natuur zetten de ongelijksoortige verhoudingen van de stad en het platteland op scherp. Inrichting van de ruimte vraagt daarom zorgvuldigheid in de belangenafweging. In dit artikel wordt ingegaan op actuele problemen van de stedelijke ontwikkeling en de neveneffecten. Anderzijds wordt kritiek en aanvulling gegeven op de in *Geleende Ruimte* gepresenteerde christelijke visie op ruimtelijke ordening².

Ontwikkelingen in het stedelijk gebied

Allereerst iets over de ontwikkeling van het huidige stedelijk gebied. Sinds de Tweede Nota ruimtelijke ordening (1966) is in Nederland het model van de 'gebundelde deconcentratie' ingezet. Dit model staat een niet al te sterke groei voor van de steden en een zekere verspreiding van woonkernen. De nadelige gevolgen van een sterk geconcentreerde stad, zoals slechte bereikbaarheid en slecht woonklimaat werden vermeden en bovendien werd buiten de stedelijke gebieden niet-verstedelijkt, landelijk gebied behouden³. Dit model heeft in de kern niet veel aan waarde verloren en wordt nog steeds gehanteerd. Echter, het model lijkt nu naar beide kanten door te schieten. Sinds de herziene Structuurschets Stedelijke Gebieden (1983) is er aandacht voor de 'compacte stad'⁴. Intensivering van het stedelijk ruimtegebruik zorgt voor dichte bebouwing en het opvullen van niet-bebouwde locaties. Om ongewenste verstedelijking in landelijke gebieden zoals het Groene Hart een halt toe te roepen, trekt de oude, niet door de Tweede Kamer aangenomen versie van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening (2001) scherpe contouren tussen stad (rood) en land (groen). Daardoorheen loopt vanuit een *netwerkbenadering* een ontwikkeling van de vorming van stedelijke

agglomeraties en knooppunten (Randstad, Brabantse stedenrij). De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (1988) stimuleerde deze ontwikkeling die in het teken stond van sterke stedelijke regio's vanuit economische en Europees oogpunt.

Als naar de toekomstige ontwikkeling gekeken wordt, spreekt *Geleende Ruimte* de voorkeur uit voor het scenario 'stedenland'⁴. Dit scenario stelt een sterke concentratie van wonen en werken in steden voor. De beoordeling van dit scenario is mijns inziens te rooskleurig van aard, vooral ten aanzien van de gedachte van de dichtbebouwde stad⁵. Minstens drie dilemma's komen naar voren.

Dilemma 1: spanningsveld tussen dichtbebouwde stad en milieudruk

De stedelijke ontwikkeling heeft ervoor gezorgd, dat steden wel groeien in economisch opzicht en qua bevolking, maar dat er relatief minder ruimte beschikbaar is. Daardoor dreigen in het stedelijk gebied de lokale milieuproblemen zich op te stapelen. Het leven en werken in de compacte stad geven meer geluidsoverlast, luchtverontreiniging, bodemverontreiniging en risico's op milieurampen. De tendens is de schaarse ruimte nog intensiever te bebouwen en te gebruiken dan voorheen. Veel steden kennen een flinke woningbouwdoelstelling. Voor het realiseren van dit doel zijn grosso modo alleen nog maar locaties beschikbaar waar geluidhinder of luchtverontreiniging ten gevolge van het verkeer manifest aanwezig zijn. Dat brengt meer en meer druk op de leefbaarheid met zich mee. Vooral in verkeersdrukke stedelijke gebieden komen gezondheidsklachten voor. Ruim twee op de vijf Nederlanders voelt zich gehinderd door geluid. Ook bouwt men steeds vaker prestigieuze kantoorgebouwen langs of over snelwegen. Nog regelmatig worden woningen en kantoren binnen risicozones van zware bedrijven, transportroutes voor gevaarlijke stoffen en LPG-stations gebouwd waardoor de veiligheidsrisico's toenemen⁶.

Er lijkt een verschuiving plaats te vinden in het denken: van *functiescheiding* naar *functiemenging*. Het ruimtelijk orderingsbeleid bepaalde altijd, vanuit het principe van

functiescheiding, waar functies zich konden ontwikkelen. Het milieubeleid had tot taak aan te geven hoe bepaalde ontwikkelingen konden worden gerealiseerd, rekening houdend met omgevingsfactoren. Het milieubeleid volgde op het ruimtelijk beleid. De vraag rijst evenwel of met het bouwen van woningen op minder geschikte plekken de bewoners niet evenveel recht hebben op de rust, gezondheid en veiligheid waar ook andere stedelingen recht op hebben. Te meer daar in steden geluidsoverlast, lokale luchtverontreiniging en gebrek aan groen vooral voorkomen bij lage inkomensgroepen. Ruimtelijke, milieu- en sociale aspecten zouden meer dan nu het geval is integraal moeten worden afgewogen.

Dilemma 2: Toenemende druk vanuit de stad op het landelijk gebied

De nadruk op de stedelijke ontwikkeling heeft in ons dichtbevolkte land geleid tot behoud van relatief veel landelijk gebied en natuur. Dat is een goede zaak. Toch heeft de stad grote invloed op het landelijk gebied. In de directe omgeving van de stad vinden we VINEX-locaties, die landelijk gebied compleet wegvagen. De grenzen van de stad vervagen en gebieden tussen steden lijken vaker op 'rommelzones'. Het omringende gebied van de stad is recreatief uitloopgebied. Zowel in de Randstad als in andere steden komt in de stad een tekort aan groen voor. Slechts 20-25% van de stedelijke bevolking beschikt over voldoende openbaar groen. Ter illustratie: in de binnenstad van Amsterdam is slechts één tot drie vierkante meter openbaar groen per inwoner beschikbaar. De stedeling stelt steeds hogere kwaliteitseisen aan vrijetijdsbesteding. De recreant wil in toenemende mate genieten van 'echte' natuur, golfen of meerdere keren per jaar in een bungalowpark verblijven. De ruimte die hiervoor nodig is verwordt zo steeds meer tot consumptiegoed.

Met de natuur in Nederland gaat het nog steeds niet goed. Economische belangen van bedrijvigheid, wonen en mobiliteit gaan vaak boven natuur en landschap. De aantrekkelijkheid van het landelijk gebied is zowel voor de recreant, als ook voor planten en dieren afgenomen. Hoewel het areaal natuurgebied toeneemt, neemt het aantal soorten planten en dieren af⁷. Dit komt door toenemende verstedelijking, versnippering en eenvormigheid. In toenemende mate oriënteert het platteland zich op het stedelijk gebied en de eigen regio. Andersom neemt de migratie van randstedelingen naar het noorden en oosten toe. Deze mensen knappen wel oude boerderijen op, maar integreren nauwelijks met de plaatselijke bevolking.

De belangstelling van de stad voor het landelijk gebied biedt tegelijkertijd ook kansen. Toerisme en recreatie is meer en meer een inkomstenbron. Behoud van het landschap en authenticiteit van dorpskernen zijn voorwaarde daarvoor. Nu er minder grond voor de landbouw nodig is, krijgt natuurontwikkeling een kans.

Mobiliteit

Percentage verplaatsingen per afstandsklasse	0 tot 7,5 km	7,5 km of meer
Auto als bestuurder	23,8	52,6
Auto als passagier	13,0	25,4
Trein	0,1	6,5
Bus/tram/metro	1,7	5,4
Bromfiets	0,9	0,9
Fiets	33,3	6,7
Lopen	26,1	0,2
Taxi en overig	1,1	2,3
Percentage verplaatsingen van totaal aantal verplaatsingen	71,3	28,7

En: 50% van het absolute aantal autoverplaatsingen is voor minder dan 7,5 km.

Bron: Nota Mobiliteitsmanagement, Ministerie Verkeer en Waterstaat, december 2002

Dilemma 3: Lokaal bestuur loopt achter bij de schaalvergroting

Door schaalvergroting van maatschappelijke processen krijgen steden een regionaal en internationaal karakter. Te denken valt aan de regionalisering van de woning- en arbeidsmarkt of het vestigingsklimaat voor bedrijven. Dit brengt sturings- en verdelingsvraagstukken met zich mee op het gebied van ruimtelijke ordening, wonen, groen, water, verkeer en vervoer, milieu en economie. Het zijn inhoudelijke opgaven die alleen op een schaal kunnen worden opgelost die de grenzen van individuele gemeenten overstijgt. Het ideale bestuurlijke niveau om deze problematiek tegemoet te komen, lijkt de provincie te zijn⁸. De commissie Geelhoed bevestigt deze veronderstelling en heeft dit verder uitgewerkt in *Op schaal gewogen*⁹. 'Tijd voor de regio' is het devies van de provincies. De vraag is echter of de provincies wel klaar zijn voor deze taak. Weliswaar zijn zij bestuurlijk goed geëquipeerd, het schaalniveau van de provincie is echter meer bepaald vanuit de historie, dan vanuit maatwerk op de omvang van de problematiek. De provincie als regisseur van beleidsvoering vraagt ook om een hoge mate van betrokkenheid op de stedelijke omgevingsproblematiek. Ook andere, meer ethische problemen doen op zoals de verhouding tussen schaalvergroting en de menselijke maat.

Kritiek op christelijke visie

De overheid neemt een cruciale plaats in als het gaat om de ruimtelijke ordening. Tegen de tendens van een terugtrekkende overheid in moet de overheid vast blijven houden aan het primaat op ordening van de schaarse ruimte. Een te bescheiden rol van de overheid zorgt ervoor dat het ruimtegebruik zich onder invloed van marktwerking éézijdig ontwikkelt. Sterke economische claims verdringen dan bijvoorbeeld die van sociaal zwakke. Essentieel is hierbij op te merken dat ruimtelijke ordening niet neutraal is. Het gaat niet slechts om het inpassen van zoveel mogelijk belangen op een zo goed mogelijke manier, maar om belangenwaardering en -afweging. Dan worden morele en ethische keuzes gemaakt. Terecht stelt *Geleende Ruimte* voor uit te gaan van de behoeften van de mens en heeft een rangorde aangebracht in primaire en secundaire behoeften¹⁰. Primaire behoeften zijn bijvoorbeeld voedsel, beschutting, werk of veiligheid. Secundaire behoef-

welke moreel verwerpelijk zijn. Een betere indeling lijkt daarom: behoeften die legitiem zijn en behoeften die ethisch en moreel verwerpelijk zijn.

Een ander bezwaar is dat er nog een kloof gaapt tussen de gepresenteerde christelijke visie op ruimtelijke ordening en concrete criteria om ruimtelijk beleid aan te toetsen. Wel worden richtlijnen voor ruimtelijke ordening gegeven, maar criteria op basis waarvan de richtlijnen zijn opgesteld ontbreken. Hierdoor lijken keuzen op het gebied van ruimtelijke ordening, zoals het scenario 'stedenland' willekeurig te worden. Een ethisch en moreel afwegingskader is dan wenselijk.

Een derde bezwaar geldt ten aanzien van de afweging van botsende belangen tussen primaire behoeften van de mens en de natuur. Ten onrechte lijken mens en natuur tegenover elkaar te worden geplaatst. Vaak brengt men deze tegenstelling in verband met het begrip '*cultuuropdracht*', waaronder men het bouwen en bewerken van de aarde verstaat. In kritiek op deze interpretatie is onder meer het 'natuurmandaat' gesteld. Ook dit begrip wekt de schijn op natuur en cultuur uiteen te rafelen. In het begrip '*rentmeesterschap*' komt het bouwen en bewaren wel als één geheel tot uitdrukking. De mens is in de bijzondere positie om in te grijpen in de schepping, maar moet evengoed rekening houden met de bestaansvoorwaarden voor de geleende natuur en de met anderen gedeelde wereld. Echter, het begrip rentmeesterschap is in de praktijk moeilijk te operationaliseren. Zeker tegenover degenen die niet in de christelijke traditie staan, is de betekenis en consequentie ervan moeilijk uit te leggen. Daarom heb ik er behoefte aan - op enigszins dialectische wijze - deze schijntegenstelling tussen natuur en cultuur en tussen christelijke visie en praktijk te boven te komen. Ik doe dat door het begrip '*integriteit*' te introduceren.

Integriteit als ordenend principe

Integriteit is afgeleid van het Latijnse woord '*integritas*', dat heelheid, intact zijn, compleetheid, puurheid, geïntegreerdheid, maar ook eerlijkheid en fatsoen betekent¹¹. Het begrip valt in twee delen uiteen. Allereerst kunnen we er het in ruimtelijk beleid veel gebruikte woord '*integraal*' herkennen. Daar betekent het 'samenhangend' of 'allesomvattend'. Integraal beleid is beleid waarin de samenhang van de delen tot uitdrukking komt en op elkaar aansluit, dat één geheel vormt. Integriteit betekent consistent zijn en dat denken en handelen met elkaar corresponderen. Het tweede element in de betekenis van '*integritas*' is terug te zien in de betekenis van '*moraliteit*'. Van integriteit is sprake, daar waar aan een bepaalde norm of moraal wordt voldaan. Integer handelen is moreel handelen. Hier hanteren we dus voor integriteit twee betekenisvelden, te weten integraal handelen en moraliteit.

Het begrip kunnen we toepassen op drie velden, te weten de persoonlijke moraal, de publieke moraal en de

Het is de opdracht van de overheid burgers te activeren om integer met de beschikbare ruimte om te gaan

ten zijn bijvoorbeeld mobiliteit als doel op zich of buitensporige ontspanningsmogelijkheden. Hoewel een aanzet tot operationalisering is gegeven, is de indeling toch niet erg duidelijk. Waar ligt de grens tussen het één en het ander. Ook bij de opsomming van de primaire behoeften kunnen morele vragen worden gesteld. De secundaire behoeften behelzen in feite die behoeften

moraal van de overheid.

Persoonlijke moraal betekent dat ieder in persoonlijke verantwoordelijkheid afwegingen en keuzes moet maken. Deze afwegingen en keuzes moeten eerlijk, dat is naar eer en geweten, gemaakt worden en binnen een moreel kader. Omdat deze afwegingen en keuzes vaak een ruimtelijke of andere component hebben, moeten de afwegingen en keuzes integraal zijn. Dat wil zeggen, rekening houdend met alle consequenties. Zo kun je bij het plannen van een reis na afweging van de auto of trein de keuze maken voor de trein, omdat deze minder ruimtebeslag en milieuvervuiling met zich meebrengt. De samenleving kent ook een moraal, die we publieke moraal noemen. Sommige zaken zijn geaccepteerd en andere niet. Daar is voortdurend debat over, dat zich veelal concentreert in politieke stromingen. Ook de samenleving staat bepaalde keuzes voor die tot uitdrukking komen in de democratische rechtstaat. De samenleving heeft deze macht gedelegeerd aan het openbaar bestuur.

Het openbaar bestuur heeft te maken met drie waarden: legaliteit, legitimiteit en integriteit. Het legaliteitsbeginsel betekent dat de overheidshandelen niet onbeperkt of willekeurig is, maar gebonden aan wetten en democratische procedures. Dat alleen is niet voldoende.

Overheidshandelen moet ook kunnen rekenen op maatschappelijk draagvlak (legitimiteitsbeginsel). Het sluitstuk van de inrichting van de democratische rechtstaat is het integriteitsbeginsel, dat betekent dat overheidshandelen ook overeen moet komen met de geldende morele waarden en normen¹². In de problematiek over integriteit bij de overheid zien we deze elementen steeds weer terugkomen. Overheidshandelen moet normen en waarden in de samenleving weerspiegelen. Niet-integer handelen tast het fundament en de geloofwaardigheid van de overheid aan.

Passen we dit toe op ruimtegebruik, dan ligt er als eerste een verantwoordelijkheid bij de individuele burger. Deze moet haar verantwoordelijkheid niet afschuiven op de overheid. Echter, deze burger heeft een beperkt blikveld. Bovendien bestaan in de samenleving verschillende opvattingen hierover. De ruimtelijke ordening en het omgevingsbeleid zijn daarom te beschouwen als sluitstukken op processen in de samenleving en reguleren het handelen van burgers, bedrijven en andere maatschappelijke actoren. Dit sluit aan op *Geleende ruimte* waarin gesteld wordt, dat het de opdracht is van de overheid burgers te activeren om integer met de beschikbare ruimte om te gaan¹³. Integriteit kan dus een leidend principe zijn bij botsende ruimteclaims. Enerzijds geeft dit op integrale wijze oog voor alle ruimtelijke, milieu- en sociale aspecten verbonden met de ruimtebehoefte. Anderzijds geeft het integriteitsprincipe de noodzaak aan van een ethische en moreel verantwoord kader waaraan de ruimtebehoefte afgemeten kan worden. Het ethische en morele kader zelf is hiermee nog niet gege-

ven. Het mag duidelijk zijn dat wie zich betrokken weet op God, de schepping en de naaste van daaruit duidelijke keuzes kan maken die recht doen aan een gebroken wereld. Het integriteitsprincipe zelf is dan de schakel tussen deze visie en de praktijk. Een bestuurder of politicus die in het debat over ruimtelijke vraagstukken het integriteitsprincipe hanteert, zal daarmee aandacht vragen voor alle aspecten die van belang zijn en voor een ethische en moreel gefundeerd uitgangspunt die aan de keuzes ten grondslag liggen.

Samenvattend

- Sterke concentratie van functies in de stad lijkt de beste waarborg te zijn voor bescherming van het landelijk gebied. Echter, dit in *Geleende ruimte* ontwikkelde concept is te optimistisch over de huidige ontwikkelingen. De druk op de leefbaarheid in de stad neemt onaanvaardbaar toe. Meer nog dan voorheen moeten ruimtelijke, milieu- en sociale aspecten integraal worden afgewogen. De ruimteclaim van de stad op het land is hoog. De grenzen tussen stad en land vervagen in hoog tempo. Aandacht voor de authenticiteit, leefbaarheid en vernieuwing van het platteland zijn nodig. Door schaalvergroting regionaliseren stedelijke gebieden in grote mate. Een sterk regionaal bestuur dat is aangepast aan die schaal is nodig.
- Kanttekeningen bij de huidige christelijke visie op ruimtelijke ordening kunnen geplaatst worden als het gaat om het morele karakter van de afwegingscriteria van primaire en secundaire behoeften. Ook is er een kloof tussen deze visie en de praktijk als het gaat om concrete toetsingscriteria. Verder is er een schijnbare tegenstelling tussen menselijke behoeften en natuur.
- Het integriteitsbeginsel kan als ordenend principe een leidraad vormen voor het maken van ruimtelijke keuzes. Ruimtelijke ordening is sluitstuk op maatschappelijke processen. Een prominente overheid is er voor om botsende belangen zo breed en zo goed mogelijk af te wegen. Integer ruimtegebruik betekent daarom integrale belangenafweging volgens een ethisch en moreel verantwoord kader.

- 1 Milieudienst Amsterdam, *Milieuverkenning Amsterdam*, 1998, p.156 en Wackernagel, M., Rees, W., *Our Ecological Footprint*, New Society Publishers, 1996.
- 2 Janssens, R. (red.) et al, *Geleende Ruimte, een christelijke visie op ruimtelijke ordening*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn.
- 3 Hidding, M.C., *Planning voor stad en land*, Bussum: Coutinho, 1997, p.96-100
- 4 Janssens, R. (red.) et al, p. 81
- 5 Janssens, R. (red.) et al, p. 112-116
- 6 RIVM, *Milieubalans 2002*
- 7 RIVM, *Natuurbalans 2002*
- 8 Hulst, J.R., *De bestuurlijke vormgeving van regionale beleidsvoering*, Delft: Eburon, 2000, p. 189-198
- 9 IPO, *Op schaal gewogen, regionaal bestuur in Nederland in de 21ste eeuw*, Den Haag, 2002
- 10 Janssens, R. (red.) et al, p. 61-70.
- 11 Jeurissen, R.J.M., Musschenga, A.W. (red.), *Integriteit in bedrijf, organisatie en openbaar bestuur*, Assen: Koninklijke van Gorcum, 2002, p.1 en 84.
- 12 Van den Heuvel, J.H.J., Huberts, L.W.J.C., Verberk, S., *Het morele gezicht van de overheid, waarden, normen en beleid*, Utrecht: Lemma, 2002, p. 7-13, 19-20
- 13 Janssens, R. (red.) et al, p. 60

En de regen viel neer en de stromen kwamen ...

Door Jef Landman

Bekende woorden van onze Here Jezus aan het slot van de bergrede. Het staat in het stukje waar Jezus de scharen oproept zijn woorden niet alleen te horen, maar ook te doen (Mattheüs 7:24-27). En dan volgt die vergelijking van de verstandige man die Zijn woorden hoort en ze wel doet en de dwaze of domme man die ze hoort en niet doet. In dit artikel gaat het mij om het voorbeeld dat Jezus gebruikt om duidelijk te maken wat verstandig en dom is.

Jezus gebruikt het voorbeeld van het bouwen van een huis. Verstandig wordt genoemd de man die hierbij rekening houdt met de kracht van water en wind, dom wordt genoemd hij die dat niet doet. Want de regen viel neer, de bergstromen kwamen omlaag, de wind stak op en sloegen tegen dat huis (Willibrordvertaling). Het huis van de verstandige man doorstaat dit geweld, want het was op de rots gegrondvest. Het huis van de domme man stortte in en werd een ruïne, want het was op zand gebouwd.

Verstandig of dom?

De vraag is of we bij de start van de 21e eeuw bij de ruimtelijke inrichting van Nederland nog iets kunnen leren van het voorbeeld dat Jezus voor de mensen in Israël aan het begin van de jaartelling heeft gebruikt. Kunnen wij bij de ruimtelijke ordening in ons lage en relatief vlakke land en bij allerlei bouwactiviteiten spreken van een verstandige en een domme aanpak? Verstandig in de zin van duidelijk rekening houden met bodem en klimaat, dom in de zin van daar niet of onvoldoende rekening mee houden.

Ir. Jef Landman is werkzaam als senior adviseur waterbeheer bij de Dienst Waterbeheer en Riolering van het hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, daarnaast is hij raadslid voor de ChristenUnie in de gemeente Bunschoten.

Zoals bekend bouwden de eerste bewoners van ons land hun woningen op de hogere gronden. In de lagere gedeelten wierpen ze terpen op en later dijken als bescherming tegen overstromingen. Een strategie die tot op heden in grote lijnen voldeed om het land bewoonbaar en leefbaar te houden. Verstandig dus. De vraag is of dit ook naar de toekomst toe, bij verdergaande stijging van de zeespiegel en daling van het land in West-Nederland vol te houden is.

Naast verstandige dingen zijn bij het waterbeheer en de ruimtelijke ordening in het verleden ook wel dingen gedaan die mijn inziens in de categorie dom vallen. En nog steeds is het gevaar niet geweken. Enkele voorbeelden.

Dom!

Dom is het leegmalen van de diepste droogmakerijen in laag West-Nederland, vooral die met een zand- of veenbodem. Ik denk aan de Zuidplaspolder boven Rotterdam, de polder Groot-Mijdrecht, de Horstermeerpolder en de Bethunepolder. Als destijds alle milieu-effecten in de polders zelf (veel kwelwater van vaak slechte kwaliteit) of in de omgeving (verdroging) waren meegewogen, is het de vraag of tot drooglegging zou zijn besloten. Dom is het bouwen in diepe polders, nog dommer het bouwen in de laagste delen van die polders. De kans op wateroverlast is daar zeer groot (Tollebeek). Dom is het bouwen in uiterwaarden. Regelmatig komen daar 'de waterstromen' met alle ellende en schade van dien (Ittersum, de Waalsprong bij Nijmegen). Dom is bouwen op diepe veengronden. Veengronden zijn zeer slap en klinken jaarlijks tot wel 1 centimeter in (Gouda, Bloemendalerpolder). Dom is het verharden van land door bijvoorbeeld stedenbouw of kassenbouw zonder rekening te houden met voldoende ruimte voor opvang van regenwater (Delfland). En als laatste voorbeeld van dom noem ik het dempen van oppervlaktewater in stedelijk gebied waardoor de waterafvoer stagneert en grondwater-overlast ontstaat (Amsterdam).

Waterlijke ordening

Tot de tachtiger jaren van de vorige eeuw hebben waterbeheer en ruimtelijke ordening redelijk los van elkaar gestaan. Ruimtelijke ordening bedacht de plannen en het waterbeheer zorgde dat die plannen voor wat betreft water verwezenlijkt konden worden. Water was volgend, heette dat. Maakbaarheids-filosofiën waren in die tijd sterk heersend. Begin tachtiger jaren kwam in het denken over waterbeheer een ommekeer die wel het sterkst werd gemarkeerd met de nota "Omgaan met Water" van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Hierin werd de gedachte van het watersysteembeheer en integraal waterbeheer uitgewerkt en gepromoot. Integraal waterbeheer als waterbeheer vanuit de interne samenhang (peilbeheer, aan- en afvoer, waterkwaliteit, relatie met grondwater en oevers) en in samenhang met de andere beleidsvelden als ruimtelijke ordening,

milieubeleid, landbouw en natuurbeleid.

De ommekeer bij ruimtelijke ordening om water meer integraal bij de planvorming te betrekken voltrekt zich eind jaren tachtig en wordt gemarkeerd met de Vierde nota Ruimtelijke Ordening (Nederland Waterland). Sindsdien is de integratie verder gepromoot in rapporten met beeldende namen als 'Plannen met stromen', 'Ruimtelijke ordening op Waterbasis' en 'Ruimte en waterlijke Ordening'.

Wind in de rug

In de loop van de negentiger jaren kreeg het denken over geïntegreerd waterbeheer en ruimtelijke ordening extra impulsen door enkele perioden met extreme neerslag in de stroomgebieden van de Maas, de Rijn en andere midden-Europese rivieren met als gevolg zeer hoge waterstanden in deze rivieren, (gevaar van) overstromingen en veel schade. Omdat voor de gebieden langs de Maas en Rijn de veiligheid in geding was, is haast gemaakt met de uitvoering van een Deltaplan grote rivieren waarbij de dijken zijn verhoogd. Ook kwamen verschillende perioden met extreme neerslaghoeveelheden voor in Nederland met als gevolg ernstige wateroverlast en schade in diverse regio's.

Klimaatdeskundigen waarschuwen dat de veranderde trend in het neerslagpatroon zich in de 21e eeuw zal voortzetten. Zij wijzen op het voortdurende broeikas-effect met een verwachte verhoging van de gemiddelde temperatuur op aarde van 1 tot 3 graden Celcius als belangrijke drijvende kracht. Hierdoor zal veel ijs versneld afsmelten en zal de zeespiegel de komende 50 jaren naar verwachting met zo'n 20 à 30 cm stijgen. De winters worden natter, de zomers droger met meer kans op zware intensieve buien. De Rijn zal meer het karakter van een regenrivier krijgen met hogere piekafvoeren. Naast deze verwachte klimaateffecten vindt voortgaande bodemdaling in West-Nederland plaats door inklinking van de kleibodems en vooral de veenbodems. Veenbodems zakken door ontwatering afhankelijk van de ontwateringsdiepte zo'n 5 à 10 mm per jaar. Door de verwachte ontwikkelingen van de neerslag, de stijging van de zeespiegel en de daling van het land wordt het waterbeheer er niet eenvoudiger op. Bij ongewijzigd beleid zullen perioden met tekorten aan water van geschikte kwaliteit en perioden met wateroverlast toenemen.

Water meer sturend

Om de problemen het hoofd te bieden zijn er door het Rijk diverse studies gedaan uitmondend in de Vierde nota Waterhuishouding (1998). Hoofdrichting is dat we onder het motto 'Ruimte voor Water' toe moeten naar duurzame en veerkrachtige watersystemen. Bij duurzame watersystemen wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van natuurlijke processen. De systemen moeten vele jaren meekunnen en worden gekenmerkt door zelfregulering, zelfvoorziening en geen afwenteling naar

de toekomst of naar naastgelegen gebieden. Veerkrachtige watersystemen zijn systemen die een hoogwatergolf of een extreme regenbui zonder al te veel moeite kunnen opvangen. Dit betekent ruimte voor beken door herstel van meandering en aanleg van brede oeverzones. Bij rivieren waar de dijken juist verhoogd zijn en hieraan ook grenzen zitten dient de ruimte te worden gevonden in de diepte (uitbaggeren en nevengeulen) en/of in de breedte (dijkverleggingen). In de laaggelegen poldergebieden dient ruimte te worden gevonden in meer oppervlaktewater en grotere toelaatbare peilvariatie. Voor de opvang van tijdelijke extreme neerslaghoeveelheden zullen gebieden moeten worden aangewezen die gecontroleerd, zonder veel schade, dit water kunnen opvangen.

De ruimte voor het nieuwe waterbeheer zal ten koste gaan van ander landgebruik zoals landbouw en natuur. Om dit zo klein mogelijk te houden dienen de mogelijkheden van functiecombinatie (landbouw en water, natuur en water) te worden benut. Ook zijn er nieuwe kansen zoals waterrecreatie, wonen op en aan het water, drijvende kassen.

Hoe dan ook, duidelijk is door deze ontwikkelingen dat waterbeheer als volgend op de ruimtelijke ordening meer en meer in de positie komt van sturend of medesturend voor de ruimtelijke ordening. Een positie overigens die door de waterschappen reeds jaren was bepleit.

Waterstrategie voor de toekomst

Welke waterstrategie in de toekomst het best kan worden gevolgd, is onderzocht door de commissie Waterbeheer 21e eeuw. De commissie rapporteerde in 2000 met zestien aanbevelingen. Voorgesteld wordt uit te gaan van de stroomgebiedsbenadering. Voor de stroomgebieden van de rivieren betekent dat internationale afstemming en samenwerking. Aanbevolen wordt in alle overheidsplannen als verplicht afwegingsprincipe de drietrapsstrategie 'vasthouden, bergen en dan pas afvoeren' te hanteren. Bij 'bergen' gaat het om het aan-

Het gaat erom nu de knop om te zetten en dan op langere termijn planmatig toe te werken naar een duurzaam en veerkrachtig watersysteem.

leggen van voorraden voor tijden van droogte en om het opvangen van piekbuien. De commissie adviseerde voorts onder regie van de provincies met het rijk, waterschappen en gemeenten deelstroomgebiedsvisies op te stellen waaruit de wateropgave blijkt en die ruimtelijk moeten doorwerken in de streek- en bestemmingsplannen. Voorts zouden de visies kunnen dienen als bouwstenen voor de stroomgebiedsvisies, die in het kader van de Kaderrichtlijn water van de Europese Unie voor de

stroomgebieden van de rivieren worden opgesteld. Een belangrijk advies betrof het verplicht stellen van de watertoets bij ruimtelijke plannen. Dit houdt in dat bij ruimtelijke plannen de kwalitatieve en kwantitatieve gevolgen voor het watersysteem onderzocht en zonodig gecompenseerd moeten worden.

In een regeringsbesluit "Anders omgaan met Water" stelde de regering zich in grote lijnen achter het rapport van de commissie WB-21 en nam de meeste adviezen over. Er werd een convenant gesloten met de provincies, waterschappen en gemeenten en een startnotitie opgesteld om te komen tot een bestuursakkoord voor de uitvoering en financiering van het nieuwe waterbeleid. In het convenant is reeds overeengekomen de watertoets in te voeren. Het concept-bestuursakkoord is in april j.l. verschenen. Het zal naar verwachting over enkele maanden worden gesloten, waarna er op bestuurlijk niveau brede overeenstemming bestaat over de nieuwe koers van waterbeheer en ruimtelijke ordening.

Nieuwe waterbeheer verstandig?

Wat moeten wij van deze ontwikkelingen vinden? Is de nieuwe waterstrategie van Ruimte voor Water als een huis op de rots gegrondvest? Bij het nadenken hierover staat voorop dat de mens de taak heeft op verantwoorde wijze om te gaan met de schepping. Verantwoord tegenover God, zijn medemens en de natuur. Deze verantwoordelijkheidsrelatie verplicht hem onder andere tot een veilige inrichting van de ruimte. En waar het gaat om publieke veiligheid ligt hier een taak voor de overheid. In de publieke ruimte dient de overheid de mens ook zoveel mogelijk te beschermen tegen overlast en schade. De nieuwe waterstrategie is hierop gericht, waarbij zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van natuurlijke processen, van meebewegen met water. Ook voor de natuur pakt de strategie goed uit vanwege het aspect van de waterconservering. De nieuwe strategie kan derhalve worden betiteld als een weliswaar kostbare maar verantwoorde en verstandige strategie. Hierbij is van belang nog op te merken, dat de nieuwe waterstrategie een strategie is voor de lange termijn (2050). Het gaat erom nu de knop om te zetten en dan op langere termijn planmatig toe te werken naar een duurzaam en veerkrachtig watersysteem. Ruimtelijke maatregelen die hiermee in strijd en dus dom zijn, moeten zoveel mogelijk worden vermeden. Kansen die zich daarbij voordoen zoals mogelijkheden van functiecombinaties met water moeten worden benut. Realisering daarvan levert meerwaarde op.

Voortzetting van het oude beleid, verdere dijkverhogingen, bouw van sterkere gemalen en verruimen van toegenomen afvoerkanalen, is ook kostbaar maar niet duurzaam en brengt alsnog aanzienlijke veiligheids- en overlastrisico's met zich mee. Voortzetting zal daarom op den duur meer en meer dom blijken.

Adoptie in plaats van abortus

Door prof. dr. ir. E. Schuurman, fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Eerste Kamer

In de besprekingen die de ChristenUnie en de SGP eind april met de informateurs Korthals Altes en Hoekstra voerden, kwam vanzelfsprekend ook de abortusproblematiek aan de orde. Dat kon niet uitblijven. Christenen, in die partijen verenigd, hebben de Wet afbreking zwangerschap in allerlei toonaarden bestreden.

Nu die Wet er is en het niet in de macht van ChristenUnie en SGP is, die weer ongedaan te maken, zullen ze terecht alles op alles moeten zetten om de uitvoering van die wet terug te dringen. Zo hebben de onderhandelaars van de ChristenUnie en de SGP ingebracht dat bijzondere aandacht moet worden besteed aan het voorhouden van alternatieven voor zwangerschapsafbreking. Daarom hebben ze in de plaats van abortus er voor gepleit meer aandacht in de voorlichting te geven aan adoptie.

Wie beseft dat het leven een gave van God is, zal alles in het werk stellen om het te

koesteren en te beschermen. Dat is geen algemeen aanvaarde norm meer in ons land. Er worden duizenden ongebooren kinderen per jaar geaborteerd. Maar tegelijk doen we in de ziekenhuizen ons uiterste best om ouders bij wie natuurlijke bevruchting onmogelijk of zeer moeilijk is, met behulp van voortplantingstechnieken aan kinderen te helpen.

Om nog een schrijnende tegenstelling met abortus te geven: sinds kort geeft de Franse regering aan jonge ouders een geboortepremie en zorggeld om te bevorderen dat er meer kinderen worden geboren. De vergrijzing wordt voor de jonge generatie anders een veel te grote last. Die last verminderen betekent het bevorderen van meer geboorten.

Dan kennen we ook nog - in schrille tegenstelling met de abortuspraktijk - de zoektocht van vele, onvrijwillig kinderloos gebleven ouders naar te adopteren kinderen. Over heel de wereld worden adoptiekinderen gezocht en gevonden.

En wat ligt er gezien deze situatie nu meer voor de hand dan van overheidswege meer aandacht te vragen voor adoptie om zo abortus te voorkomen. Daar zijn zeer goede redenen voor.

Degenen die een meisje tot een abortus aanmoedigen, kunnen hun leven normaal voortzetten nadat de abortus is uitgevoerd. Voor het meisje of de vrouw is dat onmogelijk. Het verliezen van een baby door abortus is het verlie-

zen van een mensenziel. Daarom hebben zoveel geaborteerde meisjes en vrouwen ook last van schuldgevoelens. En dan te bedenken dat er vele ouders klaar staan om zulke kinderen te adopteren.

Er zijn een aantal overeenkomsten en verschillen tussen abortus en adoptie. Na elke abortus of het afstaan van een kind via adoptie, kan de vrouw haar leven voortzetten en wordt ze niet voortijdig gedwongen tot ouderschap of huwelijk, en - indien ze nog een 'teenager' is - kan ze werken aan de verdere vorming van haar leven. Verschillen tussen abortus en adoptie beginnen met het feit dat abortus in de dood eindigt, terwijl adoptie nieuw leven geeft. Via adoptie kan een vrouw twee keer het leven schenken - allereerst aan haar baby en vervolgens ook aan de adoptie ouders.

Na een abortus voelt de vrouw zich schuldig, maar na een adoptie kan ze in zekere zin trots zijn. Een vrouw wordt geadviseerd om haar abortus te vergeten, maar adoptie zal haar een gelukkige herinnering geven. Een geaborteerde vrouw wil altijd weten of het geaborteerde kind nu een jongen of een meisje was, of op wie het leek. Een vrouw die haar kind voor adoptie afstaat kan haar kind zien, weet wat er mee gebeurt, kan het zelfs een naam geven en kan van haar kind - op afstand weliswaar - houden. Ze zal in plaats van door schuldgevoelens te worden geplaagd, geestelijk rust hebben. Een abortus maakt het onmogelijk dat er ooit nog contact is tussen de vrouw en het kind. Na adoptie kan de vrouw via brieven en verrassingen in de vorm van cadeautjes contact met haar kind onderhouden. En tenslotte, abortus haalt de waarde van het gezin naar beneden. Adoptie bevestigt het gezin en benadrukt de grote waarde ervan.

Allemaal voldoende redenen om sterker dan tot nu toe in de christelijke politiek te pleiten voorrang te geven aan adoptie boven abortus. Het zou zelfs het overwegen waard zijn - in elk geval zou dat moeten worden nagegaan - om via een initiatiefwetsvoorstel zowel de Wet afbreking zwangerschap als de adoptiewetgeving aan te passen om dat proces te versterken. Dus versnelde adoptie in plaats van abortus!

Oost, west, vakantiehuis best?

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

Op verschillende fronten heeft Nederland te maken met de gevolgen van een jarenlange gedoogcultuur. Het klimaat ten aanzien van gedogen is echter in grote delen van de samenleving omgeslagen. Op het gebied van de recreatiewoningen heeft dit de laatste jaren grote gevolgen. Permanente bewoners van deze woningen zitten op de schopstoel en menig bestuurder staat voor de bijna onmogelijk opgave op een rechtvaardige wijze de wet te handhaven. Oost, west, wat is het best?

Een kluwe van problemen

De landelijke Vereniging Vrij Wonen schat dat er in Nederland ongeveer 80.000 recreatiehuisjes permanent bewoond worden. Diverse trends hebben tot dit aantal geleid. Zo deed de krapte op de woningmarkt mensen uitwijken naar recreatiewoningen. Daarnaast hebben de toegenomen eisen aan de vakantieparken er toe geleid dat parken zonder veel faciliteiten uit de gratie raakten. Verkoop voor permanente bewoning ligt dan in het verschiet. Ook is het zo dat projectontwikkelaars de laatste jaren een type luxe vakantiehuizen bouwen, dat op de gewone woningmarkt onbetaalbaar is. Een andere oorzaak is het feit dat gemeenten en provincies in veel situaties de ombouw van stacaravans naar stenen huizen hebben gestimuleerd, waardoor er veel te veel bouwwerken in natuurgebieden werden gerealiseerd. Samengevat is het probleem van de permanente bewoning een kluwe geworden van vele aspecten: achterlopende bestemmingsplannen, belasting van het buitengebied door bijvoorbeeld woon-werkverkeer en de milieugevolgen daarvan, problemen met handhaafbaarheid en daardoor gedogen van de situatie, oneerlijke verrijking bij legalisatie, jarenlange overgangs- en afbouwregelingen, en tenslotte het woningcontingent-probleem. Permanent bewoonde vakantiehuizen zijn bovendien niet meer beschikbaar voor recreatie, zodat er nog een grotere druk is om het aan-

tal recreatiewoningen en stacaravans uit te breiden waardoor groene delen van provincies dichtslibben en de CO₂ uitstoot toeneemt.

Belangen van bewoners

Vanuit belangenverenigingen van bewoners van recreatiewoningen wordt vaak gewezen op het jarenlange gedogen van gemeenten. Ten aanzien van de controles op de illegale bewoning wijzen zij erop dat de Wet Persoonsregistratie regels stelt ten aanzien van de individuele vrijheid van burgers. Daarnaast komen er onder de bewoners schrijnende gevallen voor. Niet iedere bewoner van een vakantie woning is de luxezoekende, gegoede burger. Er zijn mensen die vanwege de krapte op de woningmarkt geen kant meer op konden en geen andere uitweg zagen dan in een eenvoudig vakantiehuisje te wonen. De Vereniging Vrij Wonen vreest, dat 170.000 mensen door de aangescherpte regels op straat komen te staan. Al die mensen hebben een hypotheek op een huis dat ze, naar eigen zeggen, aan niemand meer kunnen verkopen.

Verantwoordelijkheid provincie en gemeenten

De bewijslast van permanente bewoning ligt bij de gemeenten, die - vaak tegen wil en dank - gedogen, omdat de rechter het bewijzen bijna onmogelijk heeft gemaakt. In 2001 heeft de Raad van State bepaald dat het ontbreken van een huurovereenkomst of een koopcontract voor een woning elders onvoldoende bewijs is voor

permanente bewoning van een vakantiehuisje. Bovendien zijn veel gemeenten die de uitvoering van hun opsporingsbeleid aan bureaus hadden uitbesteed teruggefloten door de rechters op grond van inbreuk op de privacy en ontoelaatbare opsporingsmethodes. Toch gaan gemeenten naar de rechter. In Harderwijk bijvoorbeeld zijn inmiddels 160 zaken gewonnen bij de rechtbank, die nu aan de Raad van State worden voorgelegd. Gelet is daarbij op de inschrijving in het GBA en de wijze van onderzoek door het controlebureau in relatie tot de Wet op de Privacy. Een gevolg hiervan is, dat een beperkt aantal bewoners inmiddels eieren voor hun geld heeft gekozen en op zoek is naar een andere woning. Sinds 2002 helpt de belastingdienst gemeenten doordat eigenaren, om hypotheekrente te mogen aftrekken, op hun belastingformulier moeten aangeven of de woning hun hoofdwoning is. Echter, ook als via de belastingdienst hoofdverblijf bewezen is, kan een gemeente bewoners niet direct uit de woning zetten.

Een sanctiemogelijkheid die provincies hebben om gemeenten te dwingen een einde aan het gedoogbeleid te maken, is de aftrek van het aantal permanent bewoonde vakantiehuizen van het totaal aan woningcontingent. Op dit moment wordt er in Schouwen Duiveland voor deze sanctie gevreesd. Het zou de bouw van een nieuwbouw wijk in deze plaats tegen kunnen houden.

Het beleid van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer is de afgelopen tijd niet consistent geweest. Op dit moment is er een ambtelijk overleg gaande tussen dat Ministerie enerzijds en de provincies en gemeenten anderzijds. De partijen kunnen echter nog niet tot een gemeenschappelijk voorstel komen.

Wegen naar oplossingen

Vast staat dat een generaal pardon moet worden afgewezen. Deze vorm van legalisering druist in tegen elk rechtvaardigheidsgevoel; kopers wisten dat zij een recreatiewoning kochten. Provincies beseffen wel dat gemeenten, indien zij jarenlang niet handhavend hebben opgetreden, het recht hebben verspeeld alsnog te eisen dat mensen vertrekken uit hun woning. In die gevallen kan er een persoonsgebonden gedoogbeleid opgesteld worden, die bij het vertrek van de bewoners ophoudt te bestaan. Als er gezien de bestemmingsplannen op de plaats van de vakantiewoning ook een gewone woning mag staan, kan men in gevallen dat er jarenlang is gedoogd tot legalisatie overgaan, indien de gemeente kan bewijzen dat handhaving van het recreatieve gebruik niet mogelijk is. Om onrechtvaardige verrijking van deze eigenaren te voorko-

men - het huis wordt immers meer waard als het officieel geschikt is voor bewoning - stelde Leefbaar Gelderland/De Groenen voor om een deel van deze winsten af te romen en dit geld ten goede te laten komen van natuur en platteland. Een creatief voorstel dat serieus bestudeerd zou moeten worden.

Toekomst

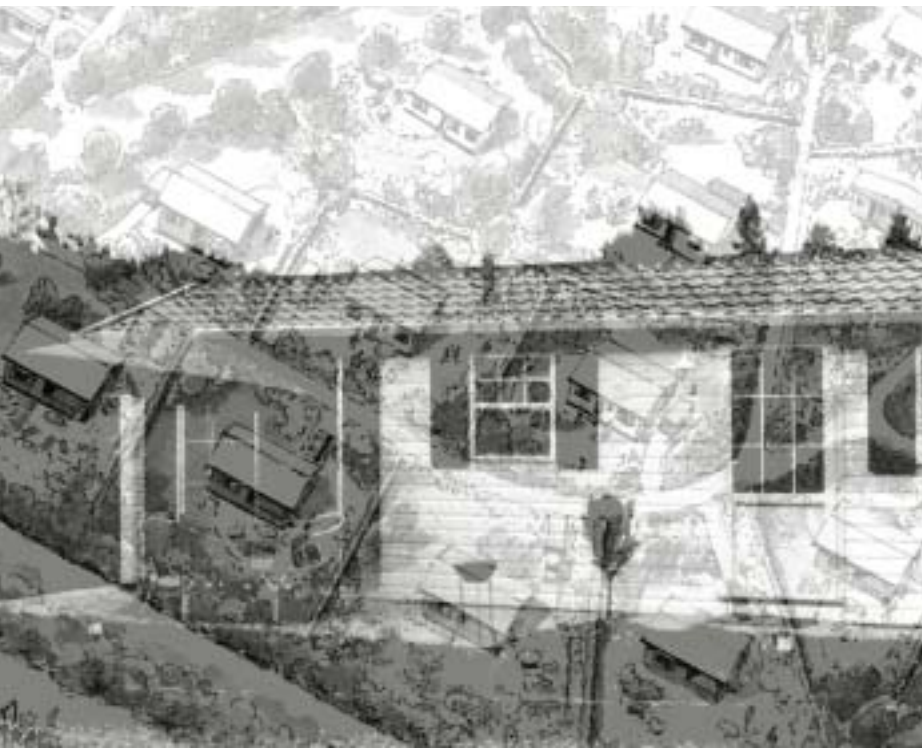
Naar de toekomst toe moeten provincies gemeenten dwingen om bepalingen op te nemen in (te herziene) bestemmingsplannen over permanente bewoning van vakantiewoningen en wel in die zin dat de eis van bedrijfsmatige exploitatie van recreatiewoningen wordt vastgelegd. Dit leidt er in ieder geval toe dat er geen interpretatieverschillen meer ontstaan bij de uitleg van bestemmingsplannen. Het vereenvoudigt de bewijslast voor de gemeenten, doordat de ondernemer kan worden aangesproken op het oneigenlijke gebruik. In dat geval verschuift de aandacht van de gemeente naar de ondernemer. Afdoende is deze maatregel niet; als een eigenaar de huisjes toch verkoopt en vervolgens vertrekt, is het opnieuw de gemeente die met een probleem zit. Een andere mogelijkheid is dan om eigenaren van recreatiebedrijven te verbieden aan privé-personen te verkopen.

Een andere weg zou zijn om aan nieuwe complexen een publiek- en privaatrechterlijk verbod op permanente bewoning op te leggen. Van de makelaar moet duidelijke informatie naar de kopers toe worden geëist, en de koper moet jaarlijks aantonen elders zijn hoofdverblijf te hebben. De locaties moeten passen binnen het Rijks- en provinciaal ruimtelijk beleid.

Voor provincies is het zaak zich niet te beperken tot het formuleren van doelen ten aanzien van ruimtelijke ordening en ongewenste ontwikkelingen tegen te houden. De provincie kan concreet in actie komen om te voorkomen dat in waardevolle gebieden (luxue) vakantiebungalows worden gebouwd. Samenwerken met belangenorganisaties is dan van groot belang. Zo is het recent Natuurmonumenten geweest die in Gelderland betrokken partijen bij elkaar heeft gebracht om te voorkomen dat een waardevol gebied in handen kwam van een particuliere recreatieondernemer. Staatsbosbeheer kocht uiteindelijk het terrein waarbij de provincie eenderde en het ministerie van LNV tweederde van het geld ophoestte. Op deze manier doet de provincie aan "ruimtelijke ontwikkelingspolitiek" en draagt zij bij aan een stuk natuurontwikkeling.

Conclusie

Permanente bewoning van vakantiewoningen is hardnekkig. Alleen op een creatieve en op de toekomst gerichte wijze kunnen oplossingsrichtingen nagestreefd worden. Om willekeur te voorkomen dienen beslissingen niet uitgesteld te worden, maar dient men heldere criteria op te stellen op grond waarvan bewoners duidelijkheid krijgen en de waarde van het landschap in tact wordt gehouden. Oost, west ... wie weet wat het beste is, mag het zeggen! Reacties en ideeën kunt u sturen naar: cpdijkstra@christenunie.nl.

Woningen als consumenten

Volkshuisvesting en de rol van de gemeente

Door J.D. Alssema, burgemeester Staphorst

Huizen zijn net meubels; je doet er jaren mee. Meubels worden soms gerepareerd, maar vroeg of laat worden ze langs de weg gezet. De vervanging van meubilair heeft niet altijd met het in elkaar zakken van de geliefde spulletjes. De spullen kunnen ook uit de mode zijn, of de eigenaar is er op uitgekeken en heeft genoeg geld om betere en nieuwe te kopen. Soms is de vraag zo groot, dat de fabrieken de vraag niet aankunnen. Er ontstaan lange levertijden en sommige producten zijn (tijdelijk) niet leverbaar.

Ook bij woningen zie je de wens tot verbetering van de kwaliteit. Veel mensen verruilen hun huurwoning voor een koophuis. Ook spelen zaken als het ouder worden van de bewoners. Hierdoor komt de verhuiscyclus vaker voorrijden dan pakweg tien jaar geleden. Het verschil met de meubels is, dat de huizen niet langs de weg worden gezet. Ze staan er al.

In de afgelopen periode waren woningen net consumenten-artikelen. Velen waren in de gelegenheid om groter en luxer te gaan wonen. Hypotheken werden zeer veel versterkt. Het economische tij was mee. De lonen stegen. De bestedingen namen toe. Veel woningen wisselden van eigenaar en de prijzen stegen zeer fors. Met als gevolg, dat bijvoorbeeld jongeren, starters en mensen met een laag inkomen niet meer aan een koopwoning konden komen. Mede daardoor is er weer meer vraag naar huurwoningen ontstaan. Wat is nu de rol van de gemeente in dit verhaal?

Volkshuisvestingsbeleid

Het beleid voor de volkshuisvesting is sterk veranderd. Tot de jaren negentig was de lokale beleidsruimte relatief beperkt door de centrale aansturing van de Rijksoverheid. De aandacht ging vooral uit naar de verdeling van de contingenten, de woningbouwprogrammering en de subsidiering. Door decentralisatie van overheidstaken, verzelfstandiging van woningcorporaties en vermindering van subsidies is het beleid verbreed naar woonbeleid en hebben gemeenten de mogelijkheid om de ontwikkelingen beleidsmatig aan te sturen.

Om die regierol goed te kunnen vervullen, dient de gemeente voor het beleid

een meerjaren-woonplan te formuleren. In dat woonplan moet aandacht besteed worden aan de woningbehoeften van de specifieke aandachtsgroepen. Ook moet het beleid bijdragen aan de verbetering van het woon- en leefklimaat van de wijk, buurt of dorp. Natuurlijk moeten de wensen van de inwoners onderzocht worden en zullen de resultaten gebruikt moeten worden voor de afspraken met de woningstichting. Ook de rol van de gemeente moet nadrukkelijk beschreven zijn.

Om een goede onderbouwing van het beleid te krijgen is een woningmarkt-onderzoek noodzakelijk. Het moet gaan om het verkrijgen van inzicht in de kwantitatieve behoefte aan woningen in de gemeente en de kwalitatieve behoefte van de verschillende doelgroepen (zoals jongeren, ouderen en de huishoudens met een laag inkomen). Daarvoor is eigenlijk een enquête onderzoek onder de inwoners noodzakelijk. Door middel van een dergelijk onderzoek kan inzicht verkregen worden in de bevolkingsopbouw, de woningvoorraad, de bewoningssituatie, de leefbaarheid, de woningkenmerken en de verhuismotieven van degenen die willen verhuizen en de woonwensen van de woningzoekende.

De regierol van de gemeente

In de huidige praktijk kunnen gemeenten op grond van de huisvestingswet maar beperkt sturen op de woningmarkt. De wet biedt de mogelijkheid om passendheids- en urgentiecriteria te hanteren bij de toewijzing van woonruimte en om - onder voorwaarden - bindingseisen te stellen. Dit is alleen mogelijk voor zover dit noodzakelijk is met het oog op een evenwichtige en rechtvaardige verdeling van de schaarse woonruimte. Het stellen van bindingseisen op basis van de huisvestingswet is beperkt tot woningen met een koopprijs - per 1 januari 2002 - van € 91.800,-.

Nu heeft het Rijk al langere tijd het voorstellen om de huisvestingswet te wijzigen met het doel om het ruimtelijke beleid en het wonen beter op elkaar af te stemmen en een goede doorstroming te bevorderen. Het belangrijkste uitgangspunt is vrijheid van vestiging. Het wetsvoorstel is al in 1998 behandeld in de Tweede Kamer, maar ligt nog steeds bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel perkt de mogelijkheden van gemeenten verder in om bindingseisen te stellen. Het ziet er naar uit dat in het nieuwe kabinet het ruimtelijke ordeningsbeleid van het Rijk wordt versoepeld. De kans is dan ook groot dat het wetsvoorstel in deze vorm niet van kracht wordt.¹ Landelijke

artikel

gemeenten zullen in elk geval in staat worden gesteld om voor eigen inwoners te bouwen. Terecht, en in sommige gevallen zullen die gemeenten in staat moeten worden gesteld, om ook iets meer te bouwen.

Ook provincies trachten gemeenten te dwingen om alleen nog maar te bouwen voor de opvang van de eigen inwoners. De provincies staan een stringent concentratie-beleid voor. Het wonen en werken moet plaats vinden in de grote centrum dorpen en in stedelijke gebieden. De landelijke gemeenten zullen moeten werken aan het verbeteren van het woonklimaat. Voor specifieke doelgroepen (jongeren en ouderen) wordt bij sommige provincies een uitzondering gemaakt. De leefbaarheidstoets - voortbestaan van een behoorlijk niveau van voorzieningen - wordt dan bij de beoordeling van stal gehaald. Er wordt dan maatwerk toegepast.

De gemeente kan eisen stellen aan de verkoop van bouw kavels. Om voor een kavel in aanmerking te komen, moeten de belangstellenden een sociale of economische binding hebben en mogen zij bijvoorbeeld 5 á 10 jaar voorafgaand aan de aanvraag voor een nieuwe bouw kavel niet een bouw kavel in dezelfde gemeente hebben gekocht. Ook bestaat er een mogelijkheid om voorrang te verlenen aan de prioritaire doelgroepen bijv. aan starters, senioren en eventueel huurders.

Met betrekking tot de huurwoningen zullen er prestatie-afspraken gemaakt moeten worden over de toewijzing, waar-

bij er prioriteit wordt gegeven aan de toewijzing aan starters, de groep laagst-betaalden en de senioren. Als men huisvesting voor die doelgroep wil realiseren, dan is een financiële bijdrage in de vorm van het aftoppen van de stichtingsprijs van de huurwoningen aan de orde. De onrendabele top moet in één keer afgeschreven worden. Dat kunnen soms forse bedragen zijn (per woning € 40.000,-). Dan ontstaat er een lage huur van ca. € 370,- per maand. Dit betekent een forse investering voor de woningcorporatie en voor gemeenten.

In die gevallen waar de gemeenten niet zelf bouw kavels kunnen uitgeven omdat een projectontwikkelaar de gronden in bezit heeft, is de situatie moeilijker. De gemeente kan in dat geval alleen maar met de projectontwikkelaar afspraken proberen te maken. Maar het blijven afspraken. Want als een projectontwikkelaar de woning te koop biedt aan inwoners van buiten de gemeente, heeft men het nakijken. Of een gemeentebestuurder daar nu van wakker moet liggen, is nog maar de vraag. Een gestage groei van woningen is niet erg. Provincies doen dan wel erg moeilijk. Zij trachten gemeenten te dwingen om dat te voorkomen. Want dat past niet in het provinciaal ruimtelijk beleid. Echter in bestemmingsplannen is een rechtstreekse bouw titel aanwezig en er kunnen geen mogelijkheden gecreëerd worden om in het bestemmingsplan een regeling te ontwerpen voor verkoop aan eigen inwoners.

Ook is het sturen van woningbouw alleen voor eigen inwoners betrekkelijk. Want als een eigen inwoner een bouw kavel koopt en er een woning op bouwt, zal hij zijn oude woning te koop aanbieden. In veel gevallen wordt een dergelijke woning verkocht aan mensen uit een naburige gemeente. De meeste dorpen floreren door de toeloop van nieuwkomers. Keerzijde hiervan is, dat in veel dorpen de eigen identiteit verloren dreigt te gaan. Ook maakt de prijsopdriving van de woningen het voor de minder draagkrachtige oorspronkelijke dorpsbewoners steeds moeilijker om zich te handhaven. Daardoor dreigen sociale verbanden te veranderen of te verdwijnen.

Woonvisie noodzakelijk

Iedere gemeente moet een actueel meerjaren woonplan ontwikkelen met een goed onderbouwde analyse over de ontwikkeling van de markt vraag van de diverse doelgroepen. Ook dient in de woonvisie aangegeven te worden op welke wijze het woonbeleid kan bijdragen aan behoud en verbetering van het woon- en leefklimaat met integrale programmering van nieuwbouw, sloop en verkoop van huurwoningen. Een dergelijk plan dient in samenwerking met de woningcorporaties en de inwoners tot stand te komen.

Op die wijze kan de provincie overtuigd worden welke behoefte en verlangens er zijn rond de woningbouw in de gemeente. Door een woonvisie kan voorkomen worden, dat er een onevenwichtigheid optreedt in de woningbouw en kan voldaan worden aan de plaatselijke woningbouw behoefte.

¹ Volgens de **Wijziging Huisvestingswet** (doorwerking ruimtelijke beleid) (Kamerstuk 25.334) kunnen gemeenten alleen nog maar eisen van economische of maatschappelijke binding stellen voor gebieden waarin een restrictief ruimtelijke ordeningsbeleid geldt. Het wetsvoorstel beoogt zo een verband te leggen tussen woonruimteverdeling en ruimtelijke ordening. Tevens worden onnodige belemmeringen voor vrije vestiging opgeheven waardoor de doorstroming wordt bevorderd. Het voorstel is op 14 april 1998 aangenomen door de Tweede Kamer. De fractie van de SP stemde tegen. De Eerste-Kamercommissie voor Volkshuisvesting wacht nog steeds op een door de staatssecretaris van Volkshuisvesting in februari 2001 aangekondigde tweede novelle, die het wetsvoorstel in lijn moet brengen met het voorziene ruimtelijke ordeningsbeleid, zoals vastgelegd in de PKB Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. De verwachting is dat de aangepaste versie van die Vijfde Nota in 2003 naar de Tweede Kamer wordt gestuurd.

Bewogen bestuurders

Door Johannes de Jong, student theologie aan de Theologische Universiteit in Kampen (Geref. syn.) en internationaal politiek secretaris van Perspectief, ChristenUnie-jongeren

En toen Jezus uit het schip ging zag Hij een grote menigte en Hij werd met ontferming over hen bewogen omdat zij waren als schapen die geen herder hebben.

Marcus 6: 34

De ChristenUnie bestaat uit mensen die navolgers van Jezus willen zijn. Maar waar blijkt dat uit? Uit onze nadruk op normen en waarden? Uit onze eisen op medisch-ethisch terrein? Uit onze strenge aanpak van drugsbeleid en prostitutie? Zijn deze en andere punten het kenmerk van een principiële christelijke partij?

Bovenstaande tekst is de meeste lezers van DenkWijzer waarschijnlijk wel bekend. Met ontferming bewogen zijn. De vraag is wat de tekst ons als ChristenUnie-leden en -bestuurders te zeggen heeft. We moeten ons bij dit gedeelte goed realiseren om welke menigte het hier gaat. Het gaat hier om mensen die in hun dagelijkse bestaan iets van vastigheid zoeken. Ze zijn onzeker, instabiel en gemakkelijk van mening te veranderen. Ze zijn als schapen zonder herder. Is dit ook niet het beeld wat bij ons opkomt als we in onze maatschappij om ons heen kijken? Een massa die onzeker, ontevreden en instabiel is? Een meute die al naar gelang wat op TV komt van mening verandert? Vandaag Fortuyn, morgen Bos?

De grote vraag is hoe we naar deze mensen kijken. We kunnen als mensen met een wat steviger fundament gemakkelijk impliciet neerkijken op deze massa. Dit is niet eens altijd minachting, maar vaak meer een soort van verbazing vermengd met afkeer van het verschijnsel. Deze houding is voor een ieder vermoedelijk herkenbaar. Maar de houding van een navolger van Christus zou toch een andere moeten zijn. Jezus liet ons zien dat we met ontferming met juist deze heen en weergaande massa bewogen zouden moeten zijn. Hiermee raken we ook een kernpunt van de ChristenUnie-politiek.

Uiteindelijk moet deze basishouding, die Christus altijd aannam, het kenmerk zijn van de ChristenUnie-politiek. Zoeken naar hoe we deze mensen toch goed kunnen besturen en een goed voorbeeld kunnen geven. Echt om ze geven, ons inleven in hun problemen en onzekerheden. Vanuit deze basishouding verwerven we de mogelijkheid om ook onze visie op de maatschappij uiteen te

zetten. Dan mogen we ook laten zien wat volgens ons een goede richting is. Dan mogen we ook de kaders stellen op de terreinen van veiligheid, sociaal beleid, milieubeleid en medisch-ethisch beleid. Op die manier mogen mensen dan weten dat de overheid als een waarborg voor het leven aanwezig is. Zo kunnen we ook voorleven wat het leven in relatie tot God, de naaste en de schepping is.

Misschien is vanuit deze gedachte ook de kloof te overbruggen die we vaak ervaren tussen begrippen als 'dienstbaar, sociaal, actief en creatief' enerzijds en 'gedegen bestuur' anderzijds. De basishouding van 'met ontferming bewogen zijn' is een kwaliteit in het leven van een navolger van Christus. Daarmee kan die bewogenheid ook een kwaliteit zijn van bestuurlijk en politiek handelen.

Als we echt geven om de mensen die we zomaar op straat tegenkomen, die we zien op de TV en tegenover ons hebben bij bestuurlijke beslissingen, dan heeft dat invloed op ons bestuur. Deze mensen zijn geen onderwerp van ideologie maar ze zijn de naaste die ons door God gegeven is. Zij zijn het leven dat we dienen. Dat is niet gemakkelijk als mensen met de meest tegenstrijdige wensen op ons afkomen. Is iemand die in de raadsvergadering zit te schreeuwen onze naaste? Moeten we met ontferming bewogen zijn met de lokale jeugd die ons bepaald veel politieke hoofdbrekens bezorgd? Kunnen we geven om mensen die altijd maar weer aan het NIMBY-syndroom lijden maar wel willen dat hun problemen opgelost worden?

Deze mensen opzoeken, geïnteresseerd zijn in hun problemen geeft kwaliteit aan onze politiek. We verwerven hiermee ook 'het recht' om onze eigen visie uiteen te zetten. Deze houding betekent niet 'u vraagt, wij draaien!' Maar vanuit deze basishouding mogen we met durf en creativiteit gestalte geven aan onze navolging van Christus in politiek en bestuur.

Bagage voor bestuurders

Door Marcel Benard

Tijdens de maand februari is door het Wetenschappelijk Instituut (WI) onderzoek gedaan onder bestuurders van de ChristenUnie. Belangrijk onderdeel van dat onderzoek was een enquête die naar alle raadsleden, wethouders, burgemeesters en statenleden gestuurd is. Van de 475 verstuurde enquêtes zijn er 175 teruggekomen (36,8%).

Doel van het onderzoek was om te zien hoeveel invloed het WI heeft op het handelen van bestuurders.

Daarnaast moest het onderzoek inzicht bieden in het gebruik van de verschillende producten van het WI.

Invloed WI op bestuurders

De invloed van het WI op bestuurders is gemeten door te kijken naar de mate waarin bestuurders gebruik maken van producten van het WI en door te kijken naar het gebruik van een door het WI geschreven notitie.

Het WI geeft diverse publicaties uit, zoals Korte Commentaren, boeken, columns, opinieartikelen en - samen met de bestuurdersvereniging - DenkWijzer en het Handboek Gemeentepolitiek. Aan bestuurders is gevraagd welke producten zij regelmatig lezen. Het resultaat vindt u hier in tabel 1.

Hieruit blijkt dat bestuurders het meest gebruik maken van DenkWijzer en het Handboek Gemeentepolitiek en het minst van de columns op internet. Over het geheel genomen vinden de producten van het WI redelijk goed aftrek.

Tabel 1 Welke producten van het WI leest u regelmatig?

Product	Percentage
DenkWijzer	83,7 %
Handboek	77,0 %
Opinieartikelen	68,3 %
Kort Commentaar	56,5 %
Boeken	39,9 %
Columns	15,0 %

In oktober 2002 heeft het Wetenschappelijk Instituut een notitie geschreven over de discussie rond waarden en normen. In het onderzoek is ook gekeken naar wat bestuurders met deze notitie gedaan hebben. De resultaten daarvan zijn te vinden in tabel 2.

Uit deze cijfers blijkt dat de bekendheid van de notitie groot is (77,8%) en dat veel bestuurders de notitie ook daadwerkelijk gelezen hebben. In de notitie werden een aantal aanbevelingen gedaan, zoals het schrijven van een notitie over waarden en normen voor bespreking in bijvoorbeeld de gemeenteraad. Die aanbeveling werd door ongeveer een op de drie bestuurders nagevolgd.

Als we kijken naar de reacties op de notitie waarden en normen, valt een tweedeling te zien. Aan de ene kant is een behoorlijk grote groep bestuurders enthousiast. Deze groep omschrijft de notitie als helder, goed, belangrijk en praktisch. Een wethouder geeft zelfs aan dat de notitie is gebruikt bij het schrijven van het collegeprogramma. Aan de andere kant staat een groep bestuurders die de notitie juist omschrijft als weinig prak-

tisch. Daarnaast zijn er enkelen die weinig hoop hebben op de uitkomst van de notitie.

Conclusie

Op basis van de cijfers over het gebruik van producten van het WI door bestuurders en over het gebruik van de notitie waarden en normen kan men de conclusie trekken dat de invloed van het WI op bestuurders redelijk groot is. Er wordt veel gebruik gemaakt van DenkWijzer en het Handboek Gemeentepolitiek. Ook de notitie waarden en normen heeft in het algemeen een goede ontvangst gehad bij bestuurders. Het onderzoek heeft ervoor gezorgd dat duidelijker is waar bestuurders behoefte aan hebben en wat ze wel en niet waarderen. Hopelijk kan het onderzoek daarmee bijdragen aan de doelstelling van het Wetenschappelijk Instituut: het leveren van bagage voor bestuurders.

Marcel Benard studeert bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In het kader van die studie liep hij een maand stage bij het Wetenschappelijk Instituut. Naast zijn studie is hij voorzitter van Perspectief, ChristenUnie-jongeren.

Tabel 2 Wat heeft men met de notitie over waarden en normen gedaan?

Vraag	Aantal respondenten	Antwoord "ja"	Percentage
Bent u bekend met de notitie waarden en normen die door het landelijk bureau en het WI in oktober 2002 is opgesteld?	153	119	77,8 %
Heeft u de notitie gelezen?	119	96,5	81,1 %
Heeft u een notitie geschreven over dit onderwerp?	117	37	31,6 %
Probeert u in de raad / staten een bewustwording op gang te brengen over waarden en normen?	119	97,5	81,9 %
Heeft u de notitie gebruikt voor de algemene politieke beschouwingen?	92	58	63,0 %

Een stevige aanpak

Twee reacties op het CDA-rapport over integratie

Door Boele Siepel, raadslid in Lelystad

De centrale vraag in het rapport is: hoe passen nieuwkomers en in het bijzonder islamieten met hun waarden en normen in de rechtsstaat Nederland met een cultuur die zijn wortels heeft in het christendom, de joodse cultuur en het humanisme en daaraan een aantal onopgeefbare waarden ontleent. Wat moet wat dat aangaat van 'nieuwe Nederlanders' worden verwacht? Het rapport eindigt met aanbevelingen voor de vormgeving van een succesvol integratiebeleid.

Een actueel rapport

In december vorig jaar besloot de Tweede Kamer een tijdelijke commissie in te stellen die een onderzoek moet doen naar de resultaten van het Nederlandse immigratiebeleid van de afgelopen 30 jaar en bouwstenen aanleveren voor de vormgeving van het toekomstige integratiebeleid. De commissie is nog druk bezig met zijn onderzoek. Een rapport als dat van het CDA over dit onderwerp komt dan ook heel gelegen. Het gaat immers om een vraagstuk dat ons land erg bezighoudt. Hoever mag een imam gaan in zijn uitspraken in de moskee? Mag een ROC studenten weigeren die op grond van hun geloofsovertuiging bepaalde kledingvoorschriften in acht willen nemen? In het rapport wordt voor het benaderen van het integratievraagstuk een brede, sociologisch gekleurde benadering gekozen. Integratie is meer dan het vinden van een goede plaats op de arbeidsmarkt en het behalen van goede resultaten in het onderwijs. Van een geslaagde integratie kan pas worden gesproken als men zich een burger van de Nederlandse samenleving voelt. De verdienste van dit rapport is dat het een laag dieper graaft dan gebruikelijk is. Gewoonlijk wordt het integratievraagstuk beperkt tot het functionele. De nieuwkomer behoort te beschikken over de vaardigheden zich in de samenleving te redden. Het

beheersen van de taal staat dan centraal. Maar er is meer nodig. Aan integratie zit ook een culturele dimensie en een sociale. Bij het culturele aspect gaat het om het onderschrijven van de kernwaarden van de samenleving en bij het sociale om het deelnemen aan die samenleving, bijvoorbeeld in een ouderraad op school.

Kernwaarden

Men kan pas spreken van een geslaagde integratie als de nieuwkomer op een betrokken manier deel uitmaakt van de Nederlandse samenleving. Daarvoor is nodig dat de belangrijkste waarden gedeeld worden met de samenleving waar men deel van wil uitmaken. Verder moet men aan die samenleving in zijn verschillende verbanden kunnen deelnemen. Voor het geven van invulling aan die maatschappelijke verantwoordelijkheid zijn uiteraard vaardigheden nodig (vooral taalbeheersing). Die drie aspecten van integratie hangen vanzelfsprekend nauw samen.

De waarden die kenmerkend zijn voor de Nederlandse cultuur komen voort uit het christendom (sociale bewogenheid), maar ook uit het humanisme met zijn nadruk op de individuele vrijheid en de rechten van de mens. Kenmerkend is de tolerantie in allerlei opzichten. Willem van Oranje vocht al tegen de intole-

In de serie 'Een andere aanpak' heeft het wetenschappelijk instituut voor het CDA zeer recent een rapport gepubliceerd, waarin beschouwingen worden gegeven over de integratie van nieuwkomers in onze samenleving. Het rapport heet *Investeren in integratie, reflecties rondom diversiteit en gemeenschappelijkheid*. Het is geschreven door een commissie onder leiding van drs. Jos Wienen (burgemeester van Katwijk) en het telt 164 pagina's (waarvan 30 pagina's noten en bronnen).

Integratie en multiculturele samenleving zijn al jaren hoogst actuele onderwerpen. Het eerste nummer van DenkWijzer in 2002 ging hier ook over (thema-titel was *De multiculturele polder*). Sindsdien zijn de problemen alleen maar prangender geworden en hoger op de politieke agenda gekomen.

Daarom hebben wij aan twee mensen uit het KennisNetwerk Samenleving (één van de KennisNetwerken van het WI) gevraagd dit rapport van een reactie te voorzien. De reacties vullen elkaar mooi aan. Het jaarlijkse congres van het WI op 22 november (zet het in uw agenda!) zal ook de multiculturele samenleving als thema hebben. Deze vier pagina's zijn een opmaat naar dat congres.

Denk met ons mee! Reageer!
wi@christenunie.nl

Het CDA-rapport is te downloaden van
www.CDA.nl

rantie ten opzichte van het protestantse geloof. Ook het leggen van nadruk op de mogelijkheden van zelfontplooiing (waardoor de zuilen afbrokkelden) en toegeeflijkheid (gedoogcultuur) zijn variaties op het thema tolerantie. Zijn er waarden in onze cultuur die onopgeefbaar zijn, waarden die de nieuwkomers moeten overnemen? Ja, zeggen de schrijvers van het rapport.

Nederland heeft een aantal waarden die door iedereen niet alleen gerespecteerd moeten worden, maar ook zich eigen gemaakt. Het gaat dan om de volgende kernwaarden:

- de publieke erkenning dat ieder mens kostbaar is, uniek en drager van een persoonlijke verantwoordelijkheid;
- de onverenigbaarheid van dwang met persoonlijk geloof en levensovertuiging;
- het recht om via eigen instellingen uitdrukking te geven aan ambities en overtuiging;
- de gelijkwaardigheid van man en vrouw;
- de gelijkheid van ieder voor de wet en de gelijkwaardigheid van alle mensen, ongeacht hun ras, geloof en geaardheid.

Deze waarden zijn weliswaar abstract geformuleerd, maar krijgen hun beslag in leefregels en manieren van werken van organisaties zoals scholen en in het politieke bedrijf.

Cultuurdragers

Hoe maakt een mens zich die waarden eigen? Hoe wordt cultuur overgedragen? Dat begint in het gezin. Daar wordt kennis van de wereld en inzicht in het functioneren van de samenleving bijgebracht. Omdat de moeder daarin een belangrijke rol vervult, is het van groot belang dat zij over de 'bagage' beschikt om dat te doen. De opvoeding moet een brug slaan tussen culturen. Als de kinderen groter wor-

den zijn de buurt en de school ook van belang als cultuurdragers die moeten bijdragen aan de cultuuroverdracht. Nieuwkomers zijn geen losse individuen, maar worden leden van een rechtsgemeenschap met zijn symbolen, tradities en gebruiken (Koninginnedag) als ze burgers van Nederland worden. Die gemeenschap mag daarom eisen aan zijn leden stellen. In dat verband wordt in het rapport gepleit voor het verbinden van enig ritueel aan het verkrijgen van het Nederlanderschap. Een eed van trouw aan de grondwet, zoals dat in de Verenigde Staten verplicht is bij naturalisatie, past wellicht niet goed bij het karakter van de Nederlanders, maar iets soortgelijks zou nastrevenswaardig zijn om te benadrukken dat men toetreedt tot een bepaalde rechtsgemeenschap.

Het leven is één

Moslims zijn tegenwoordig verreweg de grootste groep nieuwkomers. Voor hen geldt wat ook een uitgangspunt voor de christelijke politiek is: het leven is één. Godsdienst heeft betrekking op alle facetten (persoonlijk, maatschappelijk, juridisch) van het leven. Centraal staat in de islam de tawhid, de éénmaking als kardinale deugd. De overheid moet zich op de godsdienst oriënteren en de wetten die daarin vastliggen tot gelding brengen in het openbare leven. Er zijn in de islam veel stromingen te onderscheiden, die vooral verschillen in de gradaties die ze aanbren- gen in de sjaria, het geheel van heilige wetten, voornamelijk ontleend aan de Koran. In de opvatting van fundamentalistische moslims bestaat de wereld slechts uit twee gebieden: het domein van de islam en het domein van de oorlog (daar waar moslims niet kunnen wonen). Er is evenwel ook een stroming die ook een domein van de vrede onderkent: daar waar de islam wordt getolereerd. Deze 'westerse'

islam wil geen godsdienstdwang en vertoont dus verwantschap met de kernwaarden van onze samenleving. Zij benadrukken ook dat de Koran leert dat men zich moet inzetten voor sociale rechtvaardigheid. Ook daarin zit een aanknopingspunt voor integratie met behoud van onze kernwaarden. Binnen onze samenleving is dus integratie (in de volle betekenis van het woord) mogelijk van 'westerse' islamieten. Deze integratie gaat dan gepaard met ruimte voor identiteit op persoonlijk, maatschappelijk en rechtsstatelijk vlak. Het accent ligt daarbij verschillend: op het persoonlijke vlak vooral ruimte, op het rechtsstatelijke vooral integratie. Dat laatste betekent bijvoorbeeld, dat er geen ruimte is voor religieuze symbolen in de rechtszaal vanwege het publieke ambt dat daar wordt uitgeoefend. Het betekent ook dat de overheid zich (behoudens bijzondere situaties) alleen bedient van de Nederlandse taal. Behalve in Friesland, natuurlijk.

Beleid maken en investeren

De auteurs van het rapport leiden uit hun benadering een aantal aanbevelingen af voor het overheidsbeleid.

Daarvan zijn de belangrijkste:

- cultuurdragers zoals scholen en instellingen die inburgeringstrajecten verzorgen, moeten de kernwaarden van de Nederlandse rechtsstaat uitdragen;
- organisaties die deze kernwaarden aantasten behoren verboden te worden en zijn geen gesprekspartner voor de overheid;
- in het strafrecht wordt één norm gehanteerd, ongeacht de religieuze overtuiging van de verdachte;
- er gelden vrijheidsrechten voor alle religies, dus scholen en andere instellingen hoeven niet 'neutraal' te zijn, want dat zou tekort doen aan het grote belang dat religie speelt in

het leven van veel mensen;
 - er moet ruimte zijn voor het uitdrukking geven aan het persoonlijk geloof in het openbare leven. Pas als dat een belemmering oplevert voor het uitoefenen van een openbaar ambt (politieagent, rechter) is er aanleiding tot het opleggen van beperkingen. Dit beleid vraagt om grote investeringen van twee kanten. De overheid mag hoge eisen stellen aan nieuwkomers (bijvoorbeeld dat kinderen van vier jaar die de Nederlandse taal nog niet voldoende beheersen voor een aantal uren leerplichtig worden), maar kan dat alleen doen als ze royaal is met het ter beschikking stellen van de middelen die voor de vereiste inburgering nodig zijn. Van de nieuwkomers (en van hen bij wie zich willen voegen) mag verlangd worden, dat men de Nederlandse taal op een bepaald niveau onder de knie heeft voordat een verblijfsvergunning wordt verstrekt. Het Nederlanderschap zou alleen verstrekt moeten worden aan hen die 'aantoonbaar inzicht in de geschiedenis, de Nederlandse cultuur en vooral de staatsinrichting' bezitten.

Waardering

De beleidslijn die het rapport kiest spreekt aan. Aan de betekenis van geloof voor het functioneren als mens wordt de plaats gegeven die het toekomst. Tegelijkertijd wordt het belang onderkend van kernwaarden in onze samenleving die nieuwkomers zich eigen hebben te maken. Dat is een helder geluid tegenover alle pleidooien voor multiculturele samenlevingen en cultuurrelativisme. Nieuwkomers zijn in onze tolerante samenleving, net als altijd, van harte welkom. Maar dan moeten ze zich wel aanpassen aan onze rechtsstaat, ook als dat een stevige aanpak van het inburgeringsproces betekent. In dat opzicht is de voorgestane aanpak inderdaad anders. Vrijblijvendheid is geen optie meer, zoals de schrijvers ter verklaring van de titel terecht aangeven.

Door Janneke Vos-Arwert, fulltime moeder en student cultuurwetenschappen

Voor nieuwkomers is het van essentieel belang, aldus het CDA, dat zij worden geholpen om zich hier thuis te voelen en verantwoordelijkheden te kunnen dragen in onze samenleving. Daarbij mag van de nieuwkomers worden verwacht en geëist dat zij hieraan ten volle meewerken. Inburgeren dus als verplichtend investeren van beide kanten. Dit CDA-rapport is dan ook een reactie op de vrijblijvende politiek van paars. Niet meer alleen goede voornemens, maar investeren in integratie. Dit sluit aan bij de visie van de ChristenUnie in haar verkiezingsprogramma 2002-2006.

Het CDA vindt dat een open dialoog tussen de culturen van allochtonen en autochtonen de beste weg is naar integratie, met ruimte voor pluriformiteit, maar helderheid in het benoemen van verschillen en problemen, zoals ten aanzien van godsdienst. Dus, zo constateert het CDA, zouden samenbindende waarden, "connecting values", wel eens essentieel kunnen zijn voor een vreedzame samenleving, bestaande uit mensen met totaal verschillende achtergronden

Wel wordt de vraag gesteld of elke levensbeschouwing en cultuur wel verenigbaar is met onze westerse democratische rechtsstaat. Dit getuigt van moed van het CDA, daar deze vraag lange tijd als niet-politiek correct werd beschouwd. Vreedzaam naast elkaar bestaan van verschillende opvattingen is lange tijd als hét wezenskenmerk van de westerse cultuur gezien. De rechtsstaat zelf is immers niet zozeer een smeltkroes van culturen, maar een politieke uitdrukking van een cultuur met eigen wortels, symbolen en gebruiken. Waarbij voor Nederland joodse en christelijke, Griekse en humanistische wortels gelden.

De nieuwkomers

Kijkend naar de geschiedenis van ons land blijkt dat door de eeuwen heen altijd immigranten naar ons land zijn gekomen. In de jaren zestig kwamen de gastarbeiders, eerst uit Zuid-Europa, later uit Turkije en Marokko. In de jaren zeventig arri-

veerden Surinamers, Antillianen en Arubanen. Door de grote politieke instabiliteit vanwege de ineenstorting van het communistische systeem vroegen vele vluchtelingen uit alle delen van de wereld in het vorige decennium asiel aan. Nu neemt het aantal asielzoekers af, een substantieel deel van de huidige nieuwkomers komt naar ons land voor gezinsvorming en gezinshereniging.

Het opmerkelijke verschil met vroegere eeuwen is, dat de huidige nieuwkomers intensief contact houden met het land van herkomst en mede daardoor onvoldoende Nederlands leren spreken zodat inburgering in ons land belemmerd wordt. Een belangrijk aandachtspunt dus.

Bruggen slaan

Het functionele aspect van integratie, zoals scholing, werk en inkomen heeft dusverre de meeste nadruk gekregen. Voor het CDA is echter ook het culturele aspect van belang: mensen moeten hun geloof en wereldbeschouwing op hun eigen, ongedwongen manier kunnen beleven, maar zich toch thuis kunnen voelen in de verdere samenleving. Want anders is het voor hen persoonlijk en ook voor de maatschappij als geheel moeilijk: schoolopleidingen worden niet afgemaakt, werkloosheid en vervreemding, discriminatie en criminaliteit liggen dan op de loer. Dit krijgt in de huidige inburgeringscursussen sinds kort

iets meer aandacht, maar voor het CDA is dat nog onvoldoende. Inburgeringscursussen zijn voor het CDA belangrijke instrumenten voor een succesvolle integratie. Deze moeten de nieuwkomers Nederlands leren en kennis bijbrengen over onze cultuur, geschiedenis en maatschappij. Het rapport besteedt hier terecht veel aandacht aan.

Om mensen hun draai te laten vinden zijn cultuur(over)dragende instituties, zoals gezin, school, buurt of wijk van groot belang. Zij kunnen bruggen slaan en daardoor zorgen voor sociale binding. Maar indien deze op zichzelf staande bolwerken worden, kunnen zij integratie juist belemmeren.

Gezin

Het gezin heeft een spilpositie in de opvoeding van kinderen. Wanneer de ouders geen weet hebben van onze samenleving ontstaan er vaak problemen naar de kinderen: leerproblemen op school en crimineel gedrag. Een goede gedachte dat ouders daarom ook bijgeschoold kunnen worden, parallel aan hun kinderen. Het gezin dus als hoeksteen van de samenleving met opvallende aandacht voor de moeder.

School

Het CDA geeft scholen in het integratieproces een cruciale rol, omdat daar kennis en vorming plaatsvindt naast het gezin. Voor het CDA blijft vrijheid van onderwijs gelukkig een fundamenteel recht. De stelling dat bijzonder onderwijs integratie belemmert, wijst het CDA ronduit af. Scholen moeten wel aangeven hoe zij hun identiteit vormgeven en hoe zij leerlingen willen vormen tot verant-

woordelijke personen in de samenleving.

Integratie is nog lang geen praktijk: het aantal "zwarte scholen" neemt helaas nog steeds toe. Dit is niet het gevolg van het bijzonder onderwijs dat kinderen bewust zou weren, maar heeft vooral te maken met de "witte vlucht": autochtone ouders zoeken voor hun kind(eren) een school met weinig of geen allochtonen. Ook de samenstelling van de buurt speelt hier een grote rol.¹ Om toch leerlingen te verdelen, wil het CDA graag dat gemeenten hiervoor convenanten sluiten met schoolbesturen.

Het idee van schakelklassen voor kinderen met een leerachterstand lijkt me heel zinnig. Kinderen kunnen zo achterstanden wegwerken, terwijl het reguliere onderwijs wordt ontlast. Want heeft een kind eenmaal een achterstand, dan is dat heel moeilijk zonder extra hulp in te lopen, met alle gevolgen van dien.

Wijk of buurt

Veel immigranten wonen bij elkaar in de grote steden, zodat ze veel minder kans krijgen aan onze cultuur deel te nemen. Het CDA ziet echter geen heil in een streng spreidingsbeleid. Wel wil de partij gemeenten aanzetten om in samenwerking met corporaties, buurtverenigingen en allochtonenorganisaties een toewijzingsbeleid ontwikkelen.

Godsdienst en rechtsstaat

Godsdienst en de sociale rechtsstaat horen voor het CDA bij elkaar als een belangrijke culturele voorwaarde voor vrijheidsrechten, democratie en het sociale bewustzijn. Het doet goed dat het CDA een grote rol toekent

aan godsdienst. Vrijheid van godsdienst is een fundamenteel recht in ons land. Belangrijk is de constatering dat tolerantie niet alleen een verworvenheid is van de Verlichting, maar dat in ons land al in de Unie van Utrecht (1579), met grote invloed daarin van Willem van Oranje, het inzicht bestond dat geloof zelf om tolerantie vraagt.

Het CDA kent volop ruimte toe aan mensen om hun eigen godsdienst te beleven en ook aan andersoortige politieke stromingen, mits deze geen inbreuk maken op de fundamentele rechten en plichten en de openbare orde. Pas bij concreet uiten van aantasting hiervan dient strafrechtelijk te worden ingegrepen, aldus het CDA.

Conclusie

Integratie moet dus minder vrijblijvend worden, overheid, samenleving en nieuwkomers moeten zich meer inspannen voor een goede integratie. In dat beeld past ook, dat er strengere eisen worden gesteld aan verblijfsvergunningen voor nieuwkomers, zoals het verbinden hieraan van een bepaald kennisniveau van onze taal en cultuur. Het CDA rapport laat inderdaad een ander, opbouwend geluid horen. De in het rapport genoemde specifieke aanbevelingen kunnen daartoe van dienst zijn. Wel vind ik het jammer dat het CDA de Bijbelse boodschap van naastenliefde, ook geldend voor vreemdelingen, niet als hoofddrijfveer noemt voor een goede integratiepolitiek, wat juist verwacht mag worden van een partij met de "C".

¹ Zie Denkwijzer, februari 2003, Vrijheid van onderwijs en integratie van minderheden, p. 32.

Eind mei zagen twee belangrijke boeken het levenslicht: *Dienstbare overheid* en *Altijd de moeite waard*.

Dienstbare overheid. Christelijk-staatskundige visie op politiek en overheid, het nieuwste boek van het WI (vervolg op *Dienstbare samenleving*) zal eind juni aan alle donateurs van het WI verzonden worden.

'*Altijd de moeite waard*'. Opstellen voor G.J. Schutte is een bundel vol met interessante bijdragen van vele prominenten van binnen en buiten de ChristenUnie. In de Nieuwsbrief van het WI en in *HandSchrift* (worden eind juni verzonden) zal hier uitgebreid aandacht aan worden besteed. Bestellen kan al wel via wi@christenunie.nl.

Bouwstenen voor christelijke

Door Reinier Koppelaar

Rust en diepgang lijken schaarse artikelen geworden in de Nederlandse politiek. Voor wie even wil ontsnappen aan de waan van de dag en behoefte heeft aan christelijke reflectie op de politiek is het vorig jaar verschenen boekje van Gert Schutte 'Er zit meer achter dan je denkt' een aanrader.

G.J. Schutte, *Er zit meer achter dan je denkt.*
Enkele achtergronden van hedendaags politiek denken

Uitgeverij Woord en Wereld 2002, Bedum, 98 pagina's.

Te bestellen via Scholma Druk bv, Bedum telefoon 050-3013636 voor € 7,50 (incl. porto).

Het boekje bevat aangenaam heldere uiteenzettingen over de verhouding tussen kerk en staat, tussen christelijk geloof en politiek, tussen universele normen en tolerantie, over het recht op zelfbeschikking en de verantwoordelijkheid van de mens tegenover God. De oud-GPV-voorman maakt de lezer in zes hoofdstukjes deelgenoot van het politieke denken dat hem dreef in de twintig jaren Kamerlidmaatschap, die hij met zoveel toewijding heeft vervuld. Zonder de hem kenmerkende bescheidenheid te laten varen permittent hij zich bovendien enkele adviezen voor de toekomst.

Neutrale overheid en tolerantie

Zoals de titel al doet vermoeden vraagt Schutte aandacht voor de ideeën en opvattingen achter hedendaagse politieke ontwikkelingen. "Aandacht voor de achtergronden van het politieke denken (...) biedt bescherming tegen de waan van de dag en plaatst ideeën en maatregelen van politici in breder perspectief" (p.82). Verder reikt hij "bouwstenen aan om deze te toetsen aan bijbelse normen" (p.5). Om deze bedoeling kracht bij te zetten heeft Schutte boven ieder hoofdstuk een uitspraak van een hedendaags politicus gezet, die hij gebruikt ter illustratie van wat hij vervolgens bestrijdt en ontmaskert. Ook in de tekst zelf komt hij met citaten en redeneringen van ministers, staatssecretarissen en collega-(oud-) Kamerleden van liberale, sociaal-democratisch en christen-democratische huize. Dat maakt zijn boekje toegankelijk en concreet, en heeft een ontmaskerende werking. Wat te denken van een uitspraak van Boris Dittrich (D66) over de opheffing van het bordeelverbod: "Ieder volwassen individu moet voor zichzelf uitmaken of

hij of zij gebruik wil maken van de diensten van een prostituee en iedere volwassene moet zelf weten of hij of zij door middel van het aanbieden van seksuele diensten zijn of haar brood wil verdienen. (...) De overheid past over dergelijk gedrag geen moraliserend oordeel." (p.14). Met kracht neemt Schutte afstand van deze liberale idee van de neutrale overheid, die alleen grenzen trekt wanneer de "ongereemde vrijheidsbeleving van de één ertoe leidt dat een ander van zijn vrijheid wordt beroofd" (p.14). Hij zet uiteen hoe het hedendaagse debat over normen en waarden niet kan slagen zonder het uitgangspunt te kiezen in de universele normen die door God sinds de schepping van mens en wereld zijn gesteld. In het hoofdstukje over tolerantie fungeert een uitspraak van Annemarie Jorritsma als illustratie van zo'n ander verkeerd begrepen, maar dominant element van de Nederlandse politieke cultuur: "Wie ervan uitgaat dat zijn eigen ware geloof algemeen geldend zou moeten zijn verwijderd zich van het principe van tolerantie" (p.53). In een historisch overzicht van de ontwikkeling van tolerantie in Nederland sinds Willem van Oranje, laat Schutte duidelijk het verschil zien tussen politieke tolerantie en tolerantie als moreel relativisme. Politieke tolerantie waarborgt de geestelijke vrijheid: deze belet christenen bijvoorbeeld niet om hun eigen ware geloof als algemeen geldend te belijden. Tolerantie verplicht hen niet om water bij de wijn te doen, maar wel om (weliswaar met pijn in het hart) dezelfde burgerlijke vrijheidsrechten te verdedigen voor andersdenkenden. Onder invloed van het liberale denken is het tolerantiebegrip in Nederland echter verschoven naar het

politiek

gelijkheidsdenken, dat ten grondslag ligt aan de Algemene Wet gelijke behandeling en aan artikel 1 van de Grondwet. “Een wezenlijk element van dit denken is, dat ‘de’ waarheid niet gekend kan worden en dat ieder voor zichzelf beslist wat waar is. Een vorm van moreel relativisme dus, dat aan tolerantie elke lading ontnemt” (p.65). De liberale idee van tolerantie dreigt daarmee, met de woorden van Trouw-journalist Ten Hooven ‘leeg’ te worden.

Compromis en inzet

Het kenmerkt de christelijke politiek die Schutte voorstond, dat deze het zichzelf niet gemakkelijk maakt in haar standpuntbepaling. Dat is ook nodig wil een christelijke partij zichzelf niet reduceren tot het afleggen van een getuigenis alleen. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in een uiterst genuanceerde verhandeling over het christelijk compromis, een actueel vraagstuk nu de eerste serieuze verkenningen naar regeringsdeelname van de ChristenUnie hebben plaatsgevonden. Schutte wijst erop, dat de inzet van christelijke politiek nooit het compromis of het veiligstellen van gewetensbezwaarden kan zijn. “Van de overheid mag immers worden gevraagd dat zij zich in beleid en wetgeving laat leiden door Gods Woord.” Toch kan vanuit dit vertrekpunt een compromis verantwoord en zelfs noodzaak zijn. “Hebben degenen gelijk die stellen dat er niets zit tussen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid aan Gods wet? Dat standpunt heeft iets aantrekkelijks. (...) Maar ook is waar dat in zo’n geval de meerderheid zonder rekening te houden met de christelijke politiek, haar eigen gang kan gaan. Slechte regels kunnen onbelemmerd tot stand komen, noodzakelijke regels blijven achterwege.” Nadrukkelijk wijst Schutte erop, dat de uitgangssituatie waarin een compromis tot stand komt van belang is. Toen abortus nog verboden was, beteken-

de de Wet afbreking zwangerschap een duidelijke verslechtering ten opzichte van de bestaande situatie. “Nu deze wet van kracht is, kan het onder omstandigheden verantwoord zijn mee te werken aan een wetswijziging waardoor de toepassing van abortus provocatus aan stringentere voorschriften wordt gebonden” (p.33). Waar ligt de onderscheidende inzet van christelijke politiek in de minderheidspositie van vandaag? Schutte antwoordt klinkt vertrouwd: “de christelijke politiek erkent dat het in de publieke samenleving moet gaan om Gods eer” (p.84). Het onderscheidende van christelijke politiek ten opzichte van niet-christelijke politiek ligt dan in het verschil in uitgangspunt en de doorwerking daarvan in standpunten. Schutte noemt ook het opkomen voor de zwakken als kenmerk van christelijke politiek. Maar een thema als de bescherming van het leven staat voor hem op een ander niveau dan streven naar christelijk-sociaal beleid. “In het eerste geval gaat het erom of we gehoorzamen aan een concreet gebod van Gods wet, in het tweede geval of en zo ja hoe we inhoud geven aan het algemene gebod van de naastenliefde”. Daarom kan de christelijke politiek ten aanzien van de bestaande abortus- en euthanasiewetgeving geen vrede hebben tot deze wordt afgeschaft, terwijl over het sociaal beleid met andere politieke partijen gewoon een praktische discussie gevoerd kan worden. Schutte lijkt met deze opmerkingen tegenwicht te willen geven aan het benadrukken van het christelijk-sociale karakter van de ChristenUnie. De vraag is of Schutte hier geen spoken bestrijdt: christelijke bewogenheid met het lot van mens en milieu en een normatieve oriëntatie op medisch-ethische en familierechtelijke kwesties sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. Beiden strekken immers tot erkenning van Gods naam in het publieke leven, omdat ze iets van Zijn karakter laten zien.

Kritiek

Twee kritiekpuntjes tot slot. Het boek bevat weinig dat niet al eens gezegd is, waardoor het een wat onbestemd karakter heeft. Het bevat enerzijds elementen van een standaardinleiding over christelijke politiek, maar daarvoor mist het de nodige kritische discussie en tijdloosheid. Anderzijds bevat het elementen van politieke memoires, maar daarvoor mist het weer de persoonlijke en anekdotische inkleuring. Onze slotsom is dat ‘Er zit meer achter dan je denkt’ voldoende diepgang heeft als opfriscursus voor wie al jaren betrokken is bij de christelijke politiek, en populair genoeg is om wie dat nog maar kort is in minder dan honderd pagina’s bij te praten over het brede palet van kwesties waarmee de christelijke politiek in de afgelopen jaren heeft geworsteld, en voor een deel zal blijven worstelen. Ook in de toekomst zullen christenen steeds bevraagd mogen worden op hun standpunten inzake het homohuwelijk, abortus, prostitutie en drugsbeleid. Schutte heeft aan al deze debatten meegedaan en de lezers kunnen daarvan via dit boekje op handzame wijze de vruchten plukken. Tweede kritiekpunt: dat een dergelijk lezenswaardige boekje is uitgebracht als deeltje in een weinig wervende serie ‘cahiers tot versterking van het gereformeerde leven’ van de stichting ‘Woord en wereld’, lijkt ons kapitaalverspilling. Schutte’s werk verdient bredere aandacht: niet om de verkoopcijfers, maar om een verantwoorde benutting van zijn politiek-intellectuele kapitaal. Gratis advies aan de uitgever: houd in het geval van een eventuele tweede druk ook in de vormgeving rekening met een breder lezerspubliek: het oog wil ook wat! De inhoud verdient dat bovendien. Met het vertrek van Gert Schutte uit de actieve politiek is gelukkig nog geen einde gekomen aan diens christelijke politieke betrokkenheid. Zegt het voort!

Inhoudsopgave

Politici die hun 'cue' van boven halen	2
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	
Rust en ruimte in de stad	4
<i>ThemaInterview met Margreeth de Boer, oud-minister van VROM</i>	
Wordt de ruimte nog geordend?!	8
Van Vijfde Nota naar Nota Ruimte; drie jaar ruimtelijke plannenmakerij <i>ThemaStudie door Reinier Koppelaar</i>	
Dynamiek in ons oneindig laagland	12
Naar een multifunctionele landbouw in een multifunctioneel platteland <i>ThemaStudie door Pieter Grinwis</i>	
Integer ruimtegebruik	16
<i>ThemaStudie door Erwin Meijboom</i>	
En de regen viel neer en de stromen kwamen ...	20
<i>ThemaStudie door Jef Landman</i>	
Adoptie in plaats van abortus	23
<i>Column DenkKader door Egbert Schuurman</i>	
Oost, west, vakantiehuis best?	24
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	
Woningen als consumenten-artikel	26
Volkshuisvesting en de rol van de gemeente <i>Studie lokale overheid door Joop Alssema</i>	
Bewogen bestuurders	28
<i>WoordWijzer door Johannes de Jong</i>	
Bagage voor bestuurders	29
<i>Verslag onderzoek door Marcel Benard</i>	
Een stevige aanpak	30
<i>BoekenWijzer over CDA-rapport over integratie</i>	
Bouwstenen voor christelijke politiek	34
Recensie van boek door Gert Schutte <i>BoekenWijzer door Reinier Koppelaar</i>	

